

Drveni babilonski gradovi

Jeger, Danijela

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:799088>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-19**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
ODJEL ZA INTERDISCIPLINARNE, TALIJANSKE I
KULTUROLOŠKE STUDIJE

DANIJELA JEGER

DREVNI BABILONSKI GRADOVI

Završni rad

Pula, rujan 2017.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
ODJEL ZA INTERDISCIPLINARNE, TALIJANSKE I
KULTUROLOŠKE STUDIJE

DANIJELA JEGER

DREVNI BABILONSKI GRADOVI

Završni rad

JMBAG: 0145026315

Studijski smjer: Preddiplomski sveučilišni studij Kultura i turizam

Predmet: Povijest civilizacija

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Povijest

Znanstvena grana: Stara povijest

Mentor: prof. dr. sc. Klara Buršić Matijašić

Pula, rujan 2017.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani _____, kandidat za prvostupnika _____ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, _____ dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom

_____ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. POVIJESNI PREGLED RAZVOJA MEZOPOTAMIJE	2
3. MITOVI I LEGENDE	5
4. DREVNI BABILONSKI GRADOVI	9
4.1. Eridu.....	9
4.2. Uruk	11
4.3. Ur	13
4.4. Nipur.....	15
4.5. Lagaš	17
4.6. Kiš.....	18
4.7. Akad	18
4.8. Mari.....	19
4.9. Borsipa	21
4.10. Babilon	21
4.11. Niniva	30
4.12. Ašur.....	35
5. ZAKLJUČAK.....	36
6. POPIS LITERATURE	38
6.1. Knjige	38
6.2. Članci.....	38
6.3. Web mjesta.....	39
7. SAŽETAK	41
8. SUMMARY	42

1. UVOD

Interes za povijest i porijeklo je fenomen koji se pojavio puno prije i u mnogo većem opsegu od samih akademskih disciplina povijesti i arheologije. Možemo ga proučavati sa univerzalnog stajališta znatiželjnog čovjeka što znači da obuhvaća nebrojna područja ljudskog života i djelovanja (poezija, religija, slikarstvo, ideja, geografski položaj, kultura, školstvo...), te je unutar ovog rada nužno obuhvatiti sva shvaćanja i mitove vezane uz babilonske drevne gradove. No, ono što ovaj rad čini znanstveno utemeljenim preglednim radom je pretpostavka da će se na temelju poznatih povijesnih činjenica linearno razdijeliti mit od stvarnosti. Time će se ostvariti cilj pisanja ovog rada, a to je u potpunosti prikazati drevne babilonske gradove, uključujući njihov geografski položaj, klimu, arhitekturu, kulturu, vjerske običaje i povijest. Metode koje će pritom biti korištene uključuju analizu, dedukciju, indukciju, deskripciju, klasifikaciju, kompilaciju i komparaciju. Koncept rada temelji se na uvodnom, 4 glavna i zaključnom poglavlju. Prvo poglavlje ovog rada će prikazati važne religijske, arheološke i kulturološke mitove i legende kojima je područje Mezopotamije definirano ovisno o pravcu ljudske znatiželje. Ono će donijeti bolji uvid u samu motivaciju za pisanje ovog rada, te će biti polazna točka za kasniju komparaciju. U sljedećim poglavljima slijedi linearni povijesni prikaz razvoja babilonskih gradova. Svako će poglavlje zasebno uključivati novitete koje su taj grad i doba donijeli, te kako se to odrazilo na našu civilizaciju danas. Unutar opisa svakog grada biti će sadržana kratka povijest grada, arhitektura, način života i kultura koja će potom biti komparirana sa mitskim tumačenjima. Zaključak donosi sažetak teza koje će odijeliti mit od akademskih činjenica kako bi se oslikala potpuna slika drevnih babilonskih gradova sa povijesnog gledišta.

2. POVIJESNI PREGLED RAZVOJA MEZOPOTAMIJE

Naziv Mezopotamija u prijevodu znači „zemlja između dviju rijeka“, a nadjenuli su joj ga stari Grci. Mezopotamija se prostirala od gorja Toros (Taurus) na sjeveru (u današnjoj Turskoj) do Perzijskog zaljeva (Arapski zaljev) na jugu, pokrivajući dijelove današnje Sirije i veći dio Iraka. Ovo područje bilo je omeđeno dvjema rijekama, Eufratom i Tigrisom, koje izvire blizu jedna drugoj, visoko u planinama istočne Turske. Taj sjeverni, planinski dio bio je pogodan za trgovinu s obzirom da je zbog svog položaja pružao pristup metalu, drvu i kamenu. No, zbog male udaljenosti između rijeka, ne čude legende o potopima. Naime, kao rezultat sporog protoka vode, često su nastajale teške naslage mulja, a korijenje rijeka se podizalo te je nerijetko dolazilo do poplava. S druge strane, jug Mezopotamije obilježavale su visoke temperature i vrlo niska razina oborina, pa je tlo bilo neprikladno za uzgoj biljaka najmanje osam mjeseci u godini. No, uvođenjem sustava navodnjavanja (koji je bio pozicioniran iznad Bagdada kako bi odvodio vodu iz rijeka na sjeveru), rijeke su stvarale plodne nizine na jugu zemlje te je južni dio Mezopotamije uzgojem usjeva počeo preuzimati prevlast. Stoga ne čudi da su se baš na jugu počele razvijati brojne civilizacije radeći nastambe pretežito od gline i blata. Glinu su, osim za gradnju koristili i za pisanje nakon čega je uslijedio i razvoj arhitekture i umjetnosti koja se očitavala u simbolima urezanim u hramove posvećene raznim božanstvima, tzv. zigurate. Najvažniji narodi koji su nastanili Mezopotamiju bili su Sumerani, Akađani, Babilonci, Asirci i Perzijanci. Njihove jednostavne naseobine prerasle su u prve gradove na svijetu, koji su zaslužni za stvaranje mnogobrojnih kultura, kraljevstava i carstava.¹ Prvi novonastali gradovi bili su Eridu, Uruk, Bad-tibira, Nippur i Kiš (jugoistočno od Bagdada), a ubrzo su diljem Mezopotamije osnovani i drugi gradovi kao što su Ur, Lagaš i Uma. Uruk je dugo vremena bio najmoćniji grad obilježen hramovima i stambenim četvrtima, intenzivnom poljoprivredom, uzgojem stada, ribolovom i kultiviranjem palmi. Bio je centar visoko specijalizirane industrije koju su činili kipari, pečatari, kovači, stolari, brodograditelji, lončari i proizvođači tekstila. Svi gradovi su nastavili aktivnu trgovinu sa stranim zemljama, a ljudi su počeli dobivati određena sredstva od gradova kako bi uvijek imali osiguranu hranu. Takav je način života potaknuo rast gradova, pa se sumerska civilizacija sastojala od zasebnih

¹ Morris, N., 2010, 5.–15.

gradova - država, a među njima je bilo mnogo sličnosti.² Međutim, tu se nije radilo samo o širenju naselja, nego i o temeljnim promjenama u odnosima među ljudima, njihovom odnosu prema okolini i načinu na koji su organizirali svoje zajednice. Rezultat je bio gospodarski sustav nazvan "teokratskim socijalizmom" s planiranim društvom i hramom kao upravnim središtem.³ Svaki grad je bio neovisan i imao je vlastitog vladara, svećenike i trgovce. Kako su se gradovi bogatili zahvaljujući trgovini, međusobno su se natjecali tko će od njih imati veći utjecaj u čitavoj regiji. Sumerski gradovi ostali su neovisni do oko 2350. godine prije Krista kada je vladar Uruka Lugalzagizi ujedinio Sumer pokorivši vladare Lagaša i Ura. Njegova država bila je kratka vijeka jer su je uništila novopridošla semitska plemena koja su na istom području osnovala svoje gradove države (Akad, Babilon, Borsipa, Sipar i dr.). Akad je ubrzo nametnuo svoju hegemoniju, te je njegov vladar Sargon ujedinio čitavo područje i osnovao akadsku državu. Akadsku vlast su oborili Gutejci, plemena iz Iraka, ali oni nisu dirali u unutarnje uređenje podložnih gradova. U razdoblju njihove vladavine posebno kulturno i gospodarsko značenje dobiva Lagaš pod vlašću Gude. Gutejsku prevlast uništio je vladar Uruka, Utukegal. Ubrzo potom je vladar Ura, Ur-Nammu osnovao sumersko – akadsku državu⁴. No, oko 2. tisućljeća prije Krista Amorićani su srušili treću dinastiju vladara u gradu Uru, osvojili lokalne gradove-države te stvorili nove dinastije uništivši u potpunosti sumersku civilizaciju.⁵ Od tada se područje sjeverno od sadašnjega glavnog iračkog grada Bagdada, tj. od Hita i Samare, sve do Perzijskog zaljeva, smatra područjem Babilonije. Istočnu granicu je činilo planinsko područje koje se nastavljalo prema planinama Zagros i južnije, Elam. Zapadnu granicu činila je sirijsko-arapska pustinja. Područje je dobio ime prema glavnom gradu, Babilonu. Paralelno sa razvojem Babilonije (2000. godine prije Krista) počinje se formirati i Asirija, no tek u prvom tisućljeću pr. Kr. se proširila i postala izrazito moćna. No, 612. godine prije Krista., pobune u neobabilonskom razdoblju ugasile su asirsku moć. Između 520. i 485. godine prije Krista, iranski vođa, Darije Veliki, potaknuo je razdoblje velikog ekonomskog napretka. Nakon toga slijede brojna osvajanja Aleksandra Velikog sve do 331. godine prije Krista. Nakon njegove

² *Encyclopædia Britannica, Inc. na* : www.britannica.com/place/Mesopotamia-historical-region-Asia#toc55467 (21.05.2017.)

³ Janson, A. F., 2003, 79.

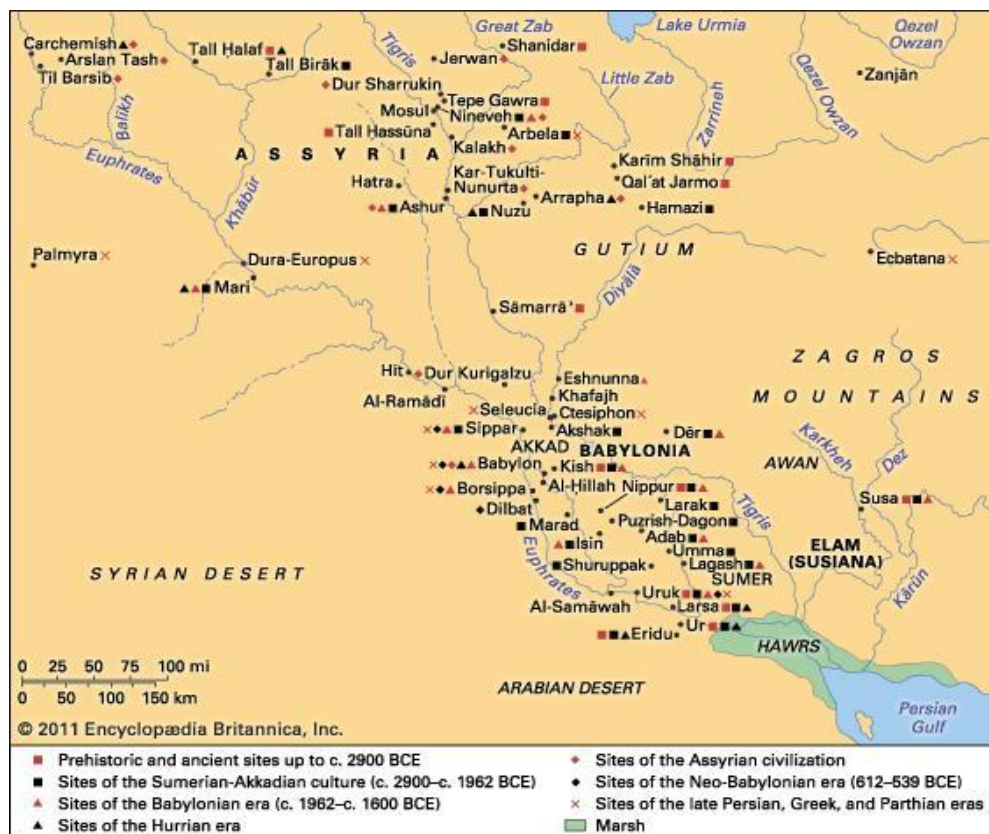
⁴ Adams i sur., 2003, 74.

⁵ Simonić, A., 2000, 45.

smrti, grad Babilon izgubio je svoju prednost kao središte civiliziranog svijeta, a politička i gospodarska aktivnost se prebacila na Mediteran. Kulturna razmjena grčkih i mezopotamskih učenjaka bila je odgovorna za spas mnogih mezopotamskih znanstvenih, posebno astronomskih, tekstova. Populacija Mezopotamije bila je povećana, uglavnom arapskim, iranskim i aramejskim narodima. Nakon toga je uslijedila sasidska okupacija. Sasidi su u potpunosti zanemarili područje Mezopotamije, te su gradovi ostali u ruševinama, a kultura se potpuno ugasila. No, osnovna načela matematike i astronomije, krunidba kraljeva i simboli poput stabla života, malteškog križa i polumjeseca dio su naslijeđa Mezopotamije.⁶

Na slici 1. prikazano je područje Mezopotamije s obzirom na podjelu u 3 regije : stare drevne sumerska gradove, gradove Babilonije i gradove Asirije.

Slika 1. Područje regija unutar Mezopotamije

Izvor : *Encyclopædia Britannica, Inc.* na : www.britannica.com/place/Mesopotamia-historical-region-Asia#toc55467 (21.05.2017.)

⁶ Chapin Metz, H., (ur.), 1988. - *Iraq: A Country Study*, Federal Research Division of the Library of Congress, Washington na : http://www.shsu.edu/~his_ncp/Iraq.html (02.06.2017.)

3. MITOVI I LEGENDE

Priče drevnih babilonskih gradova specifične su u svom nastajanju. Dijele se na legende i mitove. Mit je objašnjenje raznih životnih pitanja u odsutnosti nekog racionalnog odgovora, te drugi naziv za nestvarne ili fantastične priče. Uglavnom je vezan za kulturu neke civilizacije, govori o nadnaravnim bićima, precima ili junacima.⁷ Pojam legende u književnosti označava priču u prozi ili stihu u kojoj su povijesno-bibliografski podaci isprepleteni s fantastičnim događajima. Preko njih se tumače određeni simboli.⁸

Najpoznatija legenda koja obuhvaća pojedinačni babilonski grad je Ep o Gilgamešu. Gilgameš se prvi put pojavio u književnom djelu u trećem tisućljeću prije Krista, a bio je utjelovljen u liku kralja koji je bio polu-bog i polu-čovjek. Ep opisuje kraljevu potragu za shvaćanjem granica svoga postojanja i pokušaju da ih prevlada te tako dostigne vječni život. Na svom putovanju, u pratnji svog prijatelja Enkidua, kralj se suočava s činjenicom vlastite smrtnosti. Prosvijetljen tim znanjima, vladar se vraća u Uruk, gdje je podigao nekoliko konstrukcija, uključujući gradski zid koji nudi njegovu narodu zaštitu i prostor za kulturni razvoj. Utjecaj ove legende kasnije se odražava u značenju samog grada Uruka u drevnom Bliskom istoku.⁹ Legende koje obuhvaćaju sve drevne babilonske gradove uključuju legende o Ištar i Tammuzu, te Legende o Potopu. Prema legendi o Ištar i Tammuzu, Babilonija je bila plodno tlo upravo zato jer je božica erosa, Ištar pokušala vratiti svog mrtvog sina Tammuz a među žive. Naime, Ištar je ubila Tammuz a, no kasnije se predomislila. Prošla je kroz sedam portala kako bi ga vratila i u svakom je portalu ostavila skupocjen dio nakita i odjeće. Pojavila se pred božicom mrtvih i zahtijevala sina nazad. Božica ju je zarobila. Za vrijeme ropstva bogovi na nebu su plakali. Posljednja se pokajala i zaplakala Ištar. Kada je to učinila božica joj je odobrila da se vrati sa sinom među žive. No, svakih šest mjeseci Tammuz se mora vratiti u zagrobni svijet. Prvih šest mjeseci dok je Tammuz među živima izmijene se proljeće i ljeto, no kada dođe vrijeme njegovog povratka nastupe jesen i zima. Ova priča ima različite varijacije.¹⁰ Legende o Potopu obuhvaćaju skup

⁷ Anić V., 2007, 252.

⁸ Opća enciklopedija JLZ, 1979., svezak 5

⁹ Myth of Uruk na : http://www.uruk-megacity.de/index.php?page_id=4&lang=en (20.05.2017.)

¹⁰ Babylonian mythology na : <https://www.cliffsnotes.com/literature/m/mythology/about-babylonian-mythology> (20.05.2017.)

legendi koji spominje različite ljude kojima je božanstvo najavilo kako će doći do velikih poplava te kako je potrebno spasiti čovječanstvo. U Bibliji je to Noa, Babilonci su imali svojeg Nou u vidu lika Utnapištima, a Eridu je od potopa spasio Ziusudra.¹¹

Većina mitova, pak, vezana je uz najveći drevni grad, Babilon. Najpoznatiji mit je onaj o visećim vrtovima Babilona. Oni su također bili i jedno od sedam svjetskih čuda, a navodno ih je oko 600. godine prije Krista izgradio Nabukodonosor II. (630.-561. godine prije Krista) za ženu Amitis da joj umanjí čežnju za planinama i zelenilom svoje domovine Medije (Iran). Prema drugoj teoriji vrtovi su izgrađeni za mitološku asirsku kraljicu Sammu-Ramat (grčki Semiramida), majku asirskog kralja Adad Nirari III. (810.-783. godine prije Krista). Semiramida je bila znana i kao Šamiram, a za njezino su postojanje i odnose s kraljem Ninusom vezane mnoge legende koje je između ostalih zabilježio Diodorus Sikulus. Mnogi su je pokušali, zasad bezuspješno, poistovjetiti sa stvarnom osobom. Prema mitu vrtovi su ležali na četverokatnoj kuli, a prema Strabonu svaka im je strana bila duga 4 pletara (stara grčka mjera za dužinu – 100 stopa, petina stadija ili približno 30 m). Na svakom su katu bili čvrsti svodovi od crijepa koji su se oslanjali na snažne i visoke stupove. Platfome su terasa bile izgrađene od masivnih kamenih ploča različitih oblika koje su bile pokrivene jednim slojem trske i potom zalivene asfaltom. Na to je nasut debeo sloj plodne zemlje koji je bio dovoljan da na njemu rastu čak i male šume. Katovi vrtova bili su povezani stubištem ukrašenim pločicama ružičaste i bijele boje. Stupovi su bili visoki i do 25 m što je davalo dovoljno svjetla za raslinje. Na zalijevanju vrtova cijeli je dan radilo stotinjak sluga koje su vukli vodu iz Eufrata s pomoću sustava poluga i crpki.¹² Ovaj arheološki mit u stopu slijedi onaj kojeg opisuje Herodot. Naime, on je u svojoj „Povijesti“ detaljno opisivao izgradnju babilonske gradske strukture, pa je tako opisao i tzv. „tržnicu mladenki“. Prema njegovom svjedočenju na toj su tržnici jednom godišnje okupljale sve neudate djevojke, dok su muškarci stajali u krugu oko njih. Njihova sloboda je bila stavljena na aukciju, te su muškarci mogli kupiti mladenku. Najbogatiji su kupovali najljepše mladenke, dok se ostalima nudila opcija da plate najmanju moguću svotu novca za ružnije djevojke. Ukoliko se muškarac i kupljena

¹¹ Flood na : <http://www.livius.org/fa-fn/flood/flood3.html> (20.05.2017.)

¹² Nadilo, B., 2011, 4.

djevojka kasnije nisu slagali, bio je moguć i povrat novca. Isto tako, bilo je zabranjeno prodati djevojku članu obitelji ili osobi koja joj se sviđala.¹³

Mitovi o naglašenom financijskom blaženstvu unutar Babilona, pogotovo priča o Arkadu, najbogatijem čovjeku u Babilonu koji je neovisno koliko novaca davao uvijek imao barem dupli prihod, motivirali su čak i autore knjiga o financijama. Najpoznatija takva knjiga nosi naziv „Najbogatiji čovjek u Babilonu“, a napisao ju je George S. Clason. Knjiga se sastoji od kratkih izmišljenih priča temeljenih na životima ljudi iz Babilona koji dolaze tražiti novac od Arkada. Priče poučavaju o upravljanju novcem.¹⁴ Osim mitova vezanih za samu izgradnju grada, postoje i mitovi o padu grada. Najpoznatija je religijska pretpostavka o kataklizmi i smaku svijeta za sve Babilonce nakon pada grada. Naime, još u Mezopotamiji je nastalo religijski pesimistično poimanje zagrobnog života. Smatralo se da nakon smrti čovjek odlazi u sivi i bezlični limb u kojem nema nikakvih zadovoljstva, gdje ljudi žive u tami i jedini izvor hrane je prašina.¹⁵ S obzirom da se Biblija, pogotovo knjige Starog Zavjeta, bavi poviješću židovskog naroda ne čudi činjenica da su se razvili i biblijski motivi koji se nadovezuju na mezopotamijsku ideologiju. U Bibliji se Babilon simbolički prikazuje kao žena koju se naziva „gospodaricom kraljevstava“. Naglašava se njena moć, ali i raskalašen način života. Spominje se kako je gazila i pokorila Jeruzalem pretvorivši ljude u robove. Iz tog je razloga, Biblija pretpostavila stravičan kraj za „Babilon, ukras kraljevstava“, koji će joj donijeti ruka kralja Kira. Izaija proriče da će „biti kao Sodoma i Gomora kad ih je Bog uništio. Nikad više neće biti nastanjen, neće ga više biti ni u jednom naraštaju budućem“.¹⁶ Osim samog pada Babilona, u Bibliji se spominje i pripovijesti o babilonskoj kuli koja naglašava dekadenciju i pokvarenost babilonskog naroda koji želi biti jednak Bogu. Postojanje i činjenice babilonske kule u ovom slučaju nisu važne, već je sama građevina sredstvo kojim se pokušava prikazati iskvarenost cjelokupne jedne civilizacije.

Dva su mita vezana i za babilonski grad Uruk. Iz samog imena grada (poznatog kao Erech) nastao je mit da je po njemu dano ime cijeloj državi, Iraku. Sljedeći mit veže se uz nagli porast kulture u samom gradu, te je usko vezan i sa mitom o gradu Eridu.

¹³ Meghir, C., 2006, 120.-121.

¹⁴ Clason, G.S., 2004, 15.-23.

¹⁵ Seymour, M., 2014, 5.

¹⁶ BIBLIJA, 2005, Izaija 14:22, 23.

Naime, smatra se da je božica Inanna od svog oca, boga Enkija, ukrala sveti *meh* u gradu Eridu i donijela ga u Uruk. Vjeruje se da je *meh* sadržavao osnovu kulturološkog uzorka sumerske civilizacije s obzirom da je mit vezan uz grad Eridu pretpostavljao da je Eridu rajski vrt, odnosno sveto mjesto koje su stvorili bogovi. Tako su krađa *meha* i njegov transport u Uruk uzrokovali prijelaz moći i prestiža iz jednog grada u drugi. Time je objašnjen nagli pad važnosti jednog i uzdizanje drugog grada.¹⁷

Ovakvi se mitovi sa znanstvenog stajališta s obzirom na iračku kulturu i arhitekturu čine gotovo nevjerojatnima, no o tome će se još raspravljati.

¹⁷ Mark, J. J., 2011. - Uruk, *Ancient History Encyclopedia* na: <http://www.ancient.eu/uruk/> (22.05.2017.)

4. DREVNI BABILONSKI GRADOVI

Kao što je prikazano Slikom 1., gradovi Mezopotamije koncentriraju se u 3 skupine koje se poklapaju sa središnjim područjima naseljavanja politički i kulturno vođenih naroda. Južna skupina gradova (stari gradovi čak i prije Sumerana) obuhvaća Ur, Eridu, Uruk, Nipur, Lagaš i Larsu. Središnja skupina (Babilonija) uključuje gradove Kiš, Sipar, Akad, Mari, Borsipu i Babilon, a sjeverna skupina (Asirija) gradove Ašur i Ninivu. Svaki od tih gradova predstavlja različitu kulturu, civilizaciju i obogaćuje naše znanje. Ovo poglavlje predstaviti će gradove koji su se najviše istaknuli te će se osvrnuti na mitove i legende koje se uz njega vežu.

4.1. Eridu

Grad Eridu smatra se prvim urbanim središtem Mezopotamije. Njegova povijest poprilično je mistična s obzirom na poznate podatke, a u ovom je radu kratko predstavljena tablicom 1.

Tablica 1. Povijesni pregled grada Eridu

5400. g. pr. Kr.	Pretpostavlja se da je grad osnovan.
2800. g. pr. Kr.	Došlo je do izlivanja Eufrata iz korita.
2300. g. pr. Kr.	Napisan je tekst pronađen u gradu Ur o postanku Erida.
2100. g. pr. Kr.	Izgrađeni prvi zigrati.
600. g. pr. Kr.	Eridu je napušten.

Izvor : prema Mark, J. J., 2010., Eridu, *Ancient History Encyclopedia*. Dostupno na : <http://www.ancient.eu/eridu/> (25.05.2017.)

Kao što je vidljivo iz povijesti grada, Eridu je sve do 3000. godine prije Krista bio najveći sumerski grad. Ovo područje, okruženo tvrdom zemljom i pješčanim dinama, predstavljalo je ljudima životnu snagu boga i pružio fizičku manifestaciju reda kojeg je njihov bog stvorio od kaosa. Sumerani su ga nazvali abzu, (primordijalni izvor sveg postojanja) te je predstavljao područje u kojem su bogovi živjeli i odakle su se pojavili. Prema legendi bog Enki (Ea) izišao je iz abzua i boravio u Eridu. Povjesničarka Gwendolyn Leick piše: „ Tako mezopotamski Eden nije vrt nego grad,

koji se sastoji od komada suhog zemljišta okruženog vodama. Prva zgrada je hram ... Tako je mezopotamska tradicija predstavljala evoluciju i funkciju gradova, a Eridu pruža mitsku paradigmu. Suprotno biblijskom Edenu, iz kojeg je čovjek prognan zauvijek nakon jeseni, Eridu ostao pravo mjesto, ispunjeno svetošću, ali uvijek dostupno.¹⁸ Zbog ove legende, glavno božanstvo grada Erida bio je Enki u čiju čast su se gradili brojni hramovi i održavale brojne svečanosti. Do danas je Eridu poznat kao prvo, najvažnije i najveće religijsko mjesto. Pronađeni su čak i ostaci žrtvenih prinosa kako bi se zemlja učinila plodnijom. No, Eridu nije zbunjivao samo tadašnje stanovnike već i arheologe. Naime, kada je grad otkriven sredinom 19. stoljeća, znanstvenici su bili zbunjeni veličinom grada s obzirom na njegov geografski položaj. Grad je smješten na samom jugu, te je 8 milja udaljen od grada Ura, što je poprilično otežalo razvoj poljoprivrede. Najčešće su se uzgajale datulje, luk, krastavci i jabuke. Također su uzgajali svinje. Prema tekstu, koji je pronađen u gradu Ur, o postanku Erida saznalo se da grad nije imao razvijen sustav plaćanja. Jedini prihvatljiv oblik plaćanja bila je robna razmjena, najčešće žitarica. Grad je poznat i po različitim vrstama umjetnosti.¹⁹ Osim spomenute legende o postanku grada, grad se proslavio i opisom poplave. Naime, već spomenuta biblijska legenda o Utnapištimu tvrdi da je on, prema božjoj naredbi spasio po dvije od svake vrste životinja ukrcavši ih na brod koji je sam napravio. Prema tekstu pronađenom u Uru, postoji detaljan opis velike poplave. Iskapanja u Uru, koja je 1922. godine proveo Leonard Wooley otkrila su debeli sloj gline koji sadrži sediment iz Eufrata. Time se potvrdilo da zbilja je došlo do poplave, no njegova pomoćnik Max Mallowan, kasnije je utvrdio da je poplava bila na lokalnoj, ne globalnoj razini i da nije mogla zahvatiti Eridu.²⁰ Još je jedan biblijski mit pronašao uporište u ovom gradu, mit o Rajskom vrtu. Naime, mit opisuje kako je Enki prognao Tagtuga Weavera (vrtlara) zato jer je pojeo zabranjeno voće iz vrta nakon što mu je to izričito zabranjeno. Ovaj mit je vjerojatno nastao iz same mističnosti postanka grada i religioznosti stanovništva. Posljednji mit proizlazi iz naglog pada popularnosti ovog grada i gubljenja statusa glavnog grada. S obzirom da znanstveni

¹⁸ Leick, G., 2002, 2.

¹⁹ Charles River Editors, 2017, 1.-4.

²⁰ Mark, J. J., 2010, Eridu, *Ancient History Encyclopedia*. Dostupno na : <http://www.ancient.eu/eridu/> (25.05.2017.)

razlog nije potpuno utvrđen nastao je, već spomenuti, mit o božici Innani i njenom ocu, bogu mudrosti.²¹ Danas je Eridu poznat pod nazivom Tell Abu Shahrain.

4.2. Uruk

Uruk (blizu Nasirije, 150 kilometara južno od Bagdada) smatra se najvećim i najstarijim među drevnim sumerskim gradovima. Nazivaju ga kolijevkom urbanizma i masovne proizvodnje, a iznenada je preuzeo i ulogu glavnog grada što je potaknulo razne mitove i legende. Tablicom 2. prikazan je povijesni razvoj grada.

Tablica 2. Povijest grada Uruk

4500. g. pr. Kr.	Grad Uruk je osnovan.
4100. – 2900. g. pr. Kr.	Uruk je glavni grad Sumerana.
4100. – 2900. g. pr. Kr.	Uruk je glavni grad Mezopotamije. Osnivanje prvih gradova.
4000. g. pr. Kr.	Prva masovna proizvodnja zdjela u Uroku.
3600. g. pr. Kr.	Prvi zapisi o gradu i početak pisanja.
2900. – 2334. g. pr. Kr.	Rani sumerski period.
2600. g. pr. Kr.	Uruk je pod vladavinom kralja Gilgameša (vladao 126 godina prema sumerskom popisu kraljeva).
2100. g. pr. Kr.	Kreiranje Popisa vladara i prvi zigurati u Uroku.
2047. – 1750. g. pr. Kr.	Period Ura III. Očuvanje velikih uruških zidina koje je po legendi dao izgraditi Gilgameš.
2000. - 1500. g. pr. Kr.	Intenzivna štovanja božanstava u Uroku.
1787. g. pr. Kr.	Hammurabi je osvojio Uruk and Isin.
1850. g. pr. Kr.	Prva iskapanja grada.

Izvor: autor prema Mark, J. J., 2011., Uruk, *Ancient History Encyclopedia*. Dostupno na: <http://www.ancient.eu/uruk/> (25.05.2017.)

²¹ Na istom mjestu.

Za razliku od grada Eridu, kao što je vidljivo iz tablice 2., o Uruku imamo malo bolji povijesni pregled. Ovaj grad izgrađen je u močvarnoj delti Tigrisa i Eufrata, dominirao je Mezopotamijom od 3500. do 3000. godine prije Krista. O njegovom slavnom periodu je jedan je pisar rekao da "poput duge, dosegne nebo kao novi mjesec koji stoji na nebu".²² Prvi stanovnici Uruka stigli su prije oko 10000 godina, kada je Eufrat bio razgranat u ogromnu močvaru. Vremenom su močvare pretvorene u plodna poljoprivredna područja sa sofisticiranim sustavima za navodnjavanje i kanalizacijom. U arhitekturi grada dominiraju monumentalne građevine od blatne cigle ukrašene mozaicima obojenih glinenih čunjeva ugrađenih u zidove i izvanrednih umjetničkih djela. Skulpture velikih razmjera i reljefno rezbarenje pojavili su se po prvi put, baš kao i oblikovanje metala voskom. Jednostavne piktografije izvučene su na glinenim pločama kako bi se zapisalo o upravljanju dobrima i raspodjeli radnih dozvola. Ovi piktogrami su preteča kasnijeg klinastog pisma, nazvanog tako zbog krakova klinastih oblika koje su pisci utiskivali na vlažnu glinu.²³ Dakle, ovdje su pronađeni najstariji poznati primjeri pisanja, a kralj Gilgameš bio je predmet najstarijih poznatih epova. Pisalo se na glinenim pločicama s trskama. Budući da su glinene ploče izdržljivije od svile, kore, bambusa ili papira koje koriste drugi ljudi za pisanje, mnoge ploče su preživjele zub vremena i sada se čuvaju u muzejima širom svijeta. Nakon tisuću godina, ljudi iz Uruka razvili su svoj sustav pisanja dovoljno za skladanje himni, pogrebnih pjesama i oda.²⁴ Osim uzgojem žitarica, stanovnici su uzgajali i životinje, pretežito ovce. To znači da je većina ljudi nosila vunenu odjeću napravljenu od runa njihovih ovaca, čak i u vrućim vremenima, dok je platno, tekstil od vlakana lanenih biljaka, bio rezerviran za elitu jer je proces izrade bio puno dulji. Rani glineni zapisi o Uruku sadrže "popis standardnih zanimanja", koji je uključivao ambasadore, svećenike i nadzornike, ali i stotinu profesija od klesara, vrtlara, tkalaca, kovača, kuhara, zlatara i lončara. Društvenu strukturu imala je mala vladajuća i svećenička elita, s mnogo većom skupinom običnih ljudi koji su imali ili nisu imali vlasništvo, i na dnu malu skupinu robova, onih koji su zarobljeni u ratu, osuđeni kriminalci ili ljudi koji su u dužničkom ropstvu. Izgrađen je i zigurat božici plodnosti, Inani jer se vjerovalo da će je to privući u grad. Koristeći hramove kao

²² Facts na : <http://factsanddetails.com/world/cat56/sub363/item1532.html#chapter-2> (26.05.2017.)

²³ Uruk na : http://www.metmuseum.org/toah/hd/uruk/hd_uruk.htm (27.05.2017.)

²⁴ Uruk na : <https://www.khanacademy.org/partner-content/big-history-project/agriculture-civilization/first-cities-states/a/uruk> (27.05.2017.)

centre za preraspodjelu viška, svećenici su upravljali ljudskim doprinosima i postupno gradili vlast. No, razni osvajači prijetili su gradu te je grad morao predati vlast Babilonu, pa Akađanima. Klinasto pismo koristilo se regionalno sve do početka zajedničkog doba, kada je nestalo (oko 300 trenutačnih znanstvenika ga je naučilo čitati). Do 300. godine, ljudi su uglavnom napustili Uruk i bio je potpuno prazan u doba arapskih osvajanja 634. godine.²⁵ Danas su ruševine Uruka rasprostranjene na površini od dvije četvorne milje, s nekim selima i kućama u kojima se nalaze ruševine i humci. Postoje ostaci građevina od opeke i nekih kamenih temelja.²⁶ Područje je uglavnom pustinja.

Mitovi o ovom gradu spomenuti su već u uvodnim stranicama ovog rada. Prvi mit vezan je uz samo ime grada. Iz samog imena grada (poznatog kao Erech) nastao je mit da je po njemu dano ime cijeloj državi, Iraku. No, činjenice pokazuju da je Irak dobio ime derivacijom arapskog imena za Babiloniju, *Al-Iraq*.²⁷ Ep o Gilgamešu najpoznatija je legenda vezana uz ovaj grad. No, izglednije je da se ovaj ep može objasniti puno jednostavnije. Povjesničar Paul Kriwaczek je primijetio da svaka važna promjena u društvu proizlazi iz "vječnog sukoba između progresivaca i konzervativaca, između naprijed i natrag, između onih koji predlažu učiniti nešto novo i onih koji misle da su stari načini najbolji". Po njemu, priča o Inanni i Enki i prebacivanje snage od grada Eridu do Uruka govore o ovakvom natjecanju i pokazuju stare načine ruralnog života.²⁸

4.3. Ur

Ur je bio grad u Sumeru, južnoj Mezopotamiji, u modernom Iraku. Prema biblijskoj tradiciji, grad je dobio ime po čovjeku koji je tamo utemeljio prvo naselje, Ur, iako je to osporeno. Prva i slučajna iskapanja grada izvodio je Pietro della Valle, koji je zabilježio neobične natpise na ciglama (kasnije identificirani kao urnijska skripta) i slike na artefaktima, koje su kasnije prepoznate kao cilindrični pečati koji se se koristili za prepoznavanje imovine ili znakovnih slova. Službeno otkriće grada Ura počelo je iskapanjima John George Taylora (1853.) koji je zabilježio više grobnih

²⁵ Na istom mjestu.

²⁶ Na istom mjestu.

²⁷ Mark, J. J., 2011.- Uruk. *Ancient History Encyclopedia*. Dostupno na : <http://www.ancient.eu/uruk/> (27.05.2017.)

²⁸ Na istom mjestu.

kompleksa i zaključio da je pronašao babilonsku nekropolu. Konačni iskop, u ime Britanskog muzeja i Sveučilišta Pennsylvania, proveo je Sir Leonard Wooley, koji je pronašao pločice pisane klinastim pismom, koje tada nije bilo poznato niti najvećim učenjacima. Otkrio je i grobove šesnaest kraljeva i kraljica, uključujući i kraljicu Puabi (također poznatu kao Shub-ad) i njezino blago. To je otkriće otvorilo pogled u doba sumerske vladavine.²⁹ Iskapanja su potvrdila da je Ur bio glavno kulturalno središte. Status je održavao zahvaljujući razvijenoj birokraciji i vojsci. Grad se prvi put spominje u Starom zavjetu kao grad u kojem je živio Abraham. Doduše, to su opovrgnuli znanstvenici koji vjeruju da je Abrahamov dom bio dalje sjeverno u Mezopotamiji u mjestu zvanom Ura, u blizini grada Harrana. Bez obzira na biblijske veze, Ur je bio značajan lučki grad na Perzijskom zaljevu koji je najvjerojatnije započeo kao maleno selo u Ubaidovom razdoblju mezopotamske povijesti (5000.-4100. godine prije Krista) i postao potpuno utemeljen grad do 3800. g. pr. Kr. Mjesto je postalo poznato 1922. godine kada je Sir Leonard Wooley iskopao ruševine i otkrio ono što je nazvao The Great Death Pit Kraljevske grobnice (složeni grobni kompleks). Tvrdio je da je pronašao dokaze o opisanoj Velikoj poplavi (ovo je istraživanje kasnije diskreditirano, ali i dalje pronalazi pristaše). U to je vrijeme Ur bio grad ogromne veličine, opsega i bogatstva zbog svog položaja u Perzijskom zaljevu i trgovini. Arheološka iskopavanja potkrijepila su da je Ur, rano, posjedovao veliko bogatstvo, a građani su uživali u stupnju udobnosti, nepoznatom u drugim mezopotamskim gradovima. Kao i kod drugih velikih gradskih kompleksa u regiji, grad je započeo kao malo selo koje je najvjerojatnije vodio svećenik ili svećenik-kralj. Kralj Prve dinastije, Mezanepada, poznat je samo kroz sumerski popis kraljeva i s natpisa o artefaktima pronađenim u grobnici. Druga dinastija je imala četiri kralja, ali o njima, njihovim postignućima ili povijesti tijekom tog vremena, ništa se ne zna. Rani mezopotamski pisci nisu smatrali vrijednim zapisivati djela smrtnika i radije povezuju ljudska postignuća s djelom i voljom bogova. Drevni herojski kraljevi poput Gilgameša ili oni koji su izvodili nevjerojatne vještine poput Etane bili su vrijedni zapisa, ali smrtni kraljevi nisu imali jednaku privilegiju.³⁰ To se promijenilo usponom akadskog carstva koje je pokrivalo razna područja Mezopotamije između 2334. i

²⁹ Charles River Editors, 2015, 15.-21.

³⁰ Charles River Editors, 2015., 20.-25.

2221. godine prije Krista. Sargon Veliki tvrdio je da je plutao niz rijeku u košari kad ga je našao kraljev sluga te da to potvrđuje da ga je božica Innani izabrala za kralja. Njegov unuk, Naram-Sin, nastavio je istu propagandnu politiku. Time je pružio model za one kraljeve koji će ga slijediti. U Uru, akadsku tradiciju najbolje su oponašali vladari Treće dinastije. Ovo razdoblje u povijesti Sumera poznato je kao Period Ura III. (2047.-1750. godine prije Krista) i bilo je doba u kojem je grad Ur bio na vrhuncu moći. Veliki zigurat u središtu grada, koji se još uvijek može posjetiti u modernim vremenima, datira iz tog razdoblja kao i većina gradskih ruševina i krovnih pločica. Dva najveća kralja Treće dinastije bili su Ur-Nammu i njegov sin Shulgi, koji je stvorio urbanu zajednicu posvećenu kulturnom napretku i izvrsnosti, sumersku renesansu. Ur-Nammu je zapisao prvi kodificirani pravni sustav zemlje, oko tri stotine godina prije nego što je Hammurabi napisao svoj zakonik. Njegov sin Shulgi, u nastojanju da nadmaši postignuća svoga oca, otišao je još dalje. Jedan od primjera ovoga je njegova poznata vožnja kada je, prešao 160 milja (160,9 km) između vjerskog središta Nippura i glavnog grada Ura i natrag - u jednom danu. Shulgi se smatra najvećim kraljem treće dinastije Ur-a za visokom civilizacijom postignutom pod njegovom vladavinom. Među njegovim brojnim građevinskim projektima bio je zid koji se protezao 250 kilometara duž granice sumerske regije kako bi zadržao barbarska plemena poznata kao Martu (također kao Tidnum). Zid je bio predug za pravilno održavanje, a budući da nije bio usidren u oba kraja, osvajači su mogli zaobići prepreku jednostavno marširanjem oko nje. Godine 1750. susjedno kraljevstvo Elama srušilo je zid, otpustošilo Ur i zatvorilo kralja. Amoriti, koji su već bili na putu oko zida, spojili su se sa sumerskim stanovništvom i grad Ur pada. Nažalost, danas je grad zanemaren, ali i dalje ostaje snažan simbol ljudi svih vjera i imat će važnu ulogu u budućnosti.³¹

4.4. Nipur

Iz Nipura se mezopotamijska civilizacija širila po cijelom Bliskom istoku. Nekad je stajao na obali jednog od tokova Eufrata, ali su nanosi ove rijeke tijekom povijesti udaljavali obalu od grada.³² Izvorno je bio močvarno selo. Danas je smješten u srednjoj Eufratskoj regiji Iraka, u pokrajini Al-Qadisiyah te obuhvaća skupinu arheoloških humaka do 25 metara visine i ostatke kanala (Shatt al -Nula). Prostire se

³¹ Isto, 30.-48.

³² Nedomački, V., 1978, 74.

preko 168,4 ha (1,5 km duljine i 700 m širine) što ga čini najdužim gradom Mezopotamije. Bio je okružen masivnim zidovima za zaštitu. Mjesto ima arheološku evidenciju koja se proteže više od 6000 godina, od pretpovijesnog Ubaidskog razdoblja (oko 5000. godine prije Krista) do oko 800. godine u islamskom dobu. Malo je poznato o prapovijesnom gradu, ali do 2500. godine prije Krista grad je vjerojatno dosegao opseg sadašnjih ruševina i bio je utvrđen. Prva američka arheološka ekspedicija Sveučilišta u Pennsylvaniji iskopavala je u Nipuru od 1889. do 1900. godine. Rad je 1948. godine nastavio Chicago Oriental Institute i trajao je do 1990. godine.³³

Vjerska priroda Nipura spasila ga je uništenja jer je njegova funkcija svetog središta još uvijek bila potrebna. Naime, tisućama godina je bio vjersko središte gdje je Enlil, vrhovni bog sumerskog hrama, stvorio čovječanstvo. Dakle, ne čudi da je zigurat tom božanstvu bila najcjenjenija i sveta građevina drevnog Sumera. Koncentracija hramova i nepostojanje svjetovnog upravljačkog tijela obilježili su društvenu, političku, gospodarsku i urbanističku strukturu grada.³⁴ Istaknuta značajka drevnog Nipura bio je i Midtown Canal, koji je tekao kroz sredinu grada, a možda je bio izvorni tok Eufrata. Kanal je podijelio Nipur u jasno definirane istočne i zapadne sektore. Najveća javna zgrada bila je smještena na istočnoj strani kanala na području zvanom "veza neba i zemlje".³⁵ Kontrola nad Nipurom bila je presudna. Akademska struktura hrama postojala je na sjevernom dijelu zapadne strane grada. Tijekom kasnog 3. tisućljeća i početkom 2. tisućljeća prije Krista, na najjužnijem brdu na zapadnoj strani oformile su se stambene površine, kuhinje i škole. Pisari su ostavili gotovo 30000 sumerskih i akadskih dokumenata napisanih na glinenim pločama. Više od 80% svih poznatih sumerskih književnih skladbi pronađeno je u Nipuru. Pronađeni su administrativni, zakonski, medicinski i poslovni zapisi, zajedno s gramatičkim i školskim tekstovima te najranije priznate verzije priče o stvaranju i poplavi. Nadalje, neprocjenjiva skupina leksičkih i dvojezičnih tekstova (sumerski / akadski) omogućila je znanstvenicima pravi napredak u dešifriranju i razumijevanju sumeraca. Izvan zidova poljoprivrednici su uzgajali voće i pšenicu, dok su pastiri skrbrili o stadima. Pronađeni su i predmeti izrađeni od plemenitih metala, kamena,

³³ Nipur na : <https://oi.uchicago.edu/research/projects/nippur-expedition#HolyCity> (23.05.2017.)

³⁴ Na istom mjestu.

³⁵ Nipur na : <https://www.britannica.com/place/Nippur> (23.05.2017.)

egzotičnog drveta i ljuske, koji svjedoče o razvoju drevne mezopotamijske umjetnosti, kao i dalekosežnim trgovinskim vezama.³⁶ Glavne zbirke artefakata iz Nipurovih iskopavanja čuvaju se u Iračkom muzeju u Bagdadu, Muzeju Sveučilišta u Pennsylvaniji i muzeju Instituta Chicago Orient.³⁷ U 18. stoljeću prije Krista, zbog pomaka Eufrata, grad je ostao odsječen od vode. Bio je potpuno napušten do 1720. godine prije Krista, a pijesak je pokrивao grad. Tijekom kasitskog razdoblja (14. i 13. stoljeće prije Krista) Eufrat se vratio i grad je ponovno obnovljen. Čak i nakon što je babilonska civilizacija apsorbirana u veće carstvo, Nipur je cvjetao. No, u kasnijoj je fazi razoreno svetište Enlil. U završnoj fazi, prije napuštanja oko 800. godine, Nipur je bio tipičan muslimanski grad s manjinskim zajednicama Židova i kršćana.³⁸

4.5. Lagaš

U kasnom trećem tisućljeću uspostavljen je, sjeverozapadno od križanja Eufrata i Tigrisa, grad Lagaš. Ovaj grad - država prostirao se na oko 2900km² sa oko 35000 stanovnika što se može zaključiti prema starim pisanim izvorima.³⁹ Sadržavao je više gradskih središta: sam Lagaš (al Hiba), Girsu (Telloh) i Nin-Sirara (Shrghul). Iako Lagaš nikada nije bio naveden kao mjesto kraljevstva u sumerskom Kraljevskom popisu, tisuće ploča s glinenim pločicama iskopanim u Lagašu daju dokaze iz vladavine Ur-Nanše (oko 2550. godine prije Krista). U njima piše da su trgovci uvezli drago kamenje, drvo, zlato, slonovaču, datulje, luk i bakar iz Tilmuna.⁴⁰ U zapisima s početka 24. stoljeća spominju se i kraljevi Lubalanda (2390. godine prije Krista) i Urukagina (oko 2380. godine prije Krista) čiji trgovci uvoze bakar kroz Tilmun u zamjenu za vunu, srebro, masti i mliječne proizvode.⁴¹ Nekoliko stotina godina kraljevi Lagaša borili su se oko susjednih gradskih država. Budući da su vladari preusmjeravali resurse za ratovanje, hramovi i javne zgrade bile su zapuštene. No, Gudea (2141.-2122. godine prije Krista) je došavši na vlast, umjesto da uništi grad, popravljao hramove i javne strukture.⁴² Pod utjecajem akadске tradicije veličanja vladara, Gudea je dao izraditi mnogo skulptura sa svojim likom. To su skulpture izrađene u dioritu. Gudea u rukama drži vrč iz kojeg izlaze dva mlaza, koji vjerojatno

³⁶ Nipur na : <https://oi.uchicago.edu/research/projects/nippur-sacred-city-enlil-0> (23.05.2017.)

³⁷ Na istom mjestu.

³⁸ Nipur na: <https://www.britannica.com/place/Nippur> (23.05.2017.)

³⁹ Nedomački, V., 1978, 80.

⁴⁰ Kramer, S. N. , 1963, 53.-283.

⁴¹ Potts, D. T. ,1995, 1453.

⁴² Charpin, D., 1995, 811.

simboliziraju Euftrat i Tigris, a skulptura je prikaz Gudeine velike uloge u izgradnji kanala.⁴³ No, bitke su nastavljene i grad je kasnije pao u ruke kralja Ura, Ur-Nammua (2112.-2095. godine prije Krista). Kada su Asirci iz sjeverne Mezopotamije postali iznimno snažni i počeli osvajati susjedne regije oko 1400. do 1000. godine prije Krista, Lagaš je bio preslab i kao i brojne druge kulture i gradovi, srušio se.⁴⁴

4.6. Kiš

Osnivači Kiša (suvremeni Tall al-Uhaymir, 80km južno od Bagdada) bili su sumeri: nesemitske crnokose osobe nepoznatog podrijetla. Njihova okupacija započela je u Jemdet Nasr razdoblju (3200.-2900. godine prije Krista), ali je završila arheološki potvrđenom poplavom od 2900. do 2800. godine prije Krista. Mnogi ovaj nalaz smatraju dokazom biblijske poplave. U natpisima u ruševinama navodi se da je Kiš "prvi grad utemeljen nakon potopa". U antičko doba područje je bilo plodno. Sumerani su se naselili duž zavoja rijeke Eufrata. Izgradili su utvrđeni grad, duži od 8 kilometara i širok 3 kilometra. Do kasnog vremena kralja Sargona I (oko 2300. godine prije Krista) Kiš je dominirao Bliskim istokom. Grad je bio od izuzetne važnosti jer je kontrolirao sustave navodnjavanja svih ostalih nizvodnih gradova.⁴⁵ Arheolozi su iskopali ruševine grada između 1923. i 1933. godine, te su pronašli ostatke nekoliko kultura, od neolitika do kršćanske ere. Iznenadujuće je bilo otkriće kočije s četiri kotača. Druga otkrića koja pokazuju visoko razvijenu sumersku civilizaciju bile su hramske kule, kanali i biblioteka.⁴⁶ Nakon što je Euftrat promijenio svoj smjer, grad je u potpunosti napušten.

4.7. Akad

Akad ili Agade je grad stare Mezopotamije po kojem je područje na sjeverozapadu Sumera dobilo ime. Akadom se prvotno zvao središnji dio Mezopotamije, naseljen Sumeranima, gdje je u doba akadске dinastije 2414. do 2233. godine prije Krista počeo prevladavati semitski element.⁴⁷ U tom je vremenu grad bio prijestolnica kralja Sargona Akađanina i njegovih nasljednika sve do 22. stoljeća prije Krista kad je započeo uspon i prevlast Babilonije. U kasnije doba vladari treće dinastije u Uru nazivali su se »kraljevima Sumera i Akada«. Bili su prvi mezopotamski vladari koji su

⁴³ Mezopotamija na : <http://valerijab.pgsri.hr/rad/category/mezopotamija?print=pdf-page>(23.05.2017.)

⁴⁴ Lagash na : <https://www.cemml.colostate.edu/cultural/09476/iraq05-075.html> (26.05.2017.)

⁴⁵ Kish na : <http://www.historyfiles.co.uk/KingListsMiddEast/MesopotamiaKish.htm> (26.05.2017.)

⁴⁶ Kish na : <http://history-world.org/kish.htm> (26.05.2017.)

⁴⁷ Akad na : <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=1057> (27.05.2017.)

se otvoreno nazivali kraljevima i pokazivali ambiciju da vladaju cijelim svijetom.⁴⁸ Ideologija i moć grada odrazila se na umjetnost koja je prvi put pokazala snažan kulturalni kontinuitet s razdobljem rane dinastije. Karakterizira je duboka nova kreativnost koja označava neke vrhunce umjetničkog postignuća u povijesti drevnog svijeta. Novi naglasak na naturalizmu, izražen osjetljivim modeliranjem, očituje se u remek djelima monumentalne kamene reljefne skulpture. Ogroman korpus fino uklesanih pečata čuva bogatu ikonografiju koja ilustrira interakcije čovjeka i božanskog svijeta.⁴⁹ Grad Akad imao je hram boginje Ištar koji su obnavljali Hamurabi i drugi vladari do propasti novobabilonske države. Do danas ovaj grad nije pronađen.

4.8. Mari

Mari (Tell al-Ḥarīrī) je drevni mezopotamski grad smješten na desnoj obali rijeke Eufrata. U brončano doba, Eufrat je bio oko 4-6 km od grada, ali se od tada preselio dalje prema istoku. André Parrot započeo je 1933. godine iskapanja koja otkrivaju povijest grada od 3100. godine prije Krista do 7. stoljeća. U arheološkim istraživanjima, pronađeni su ostatci hramova i svetišta (Ninhursaga, Ištar, Šamaša i dr.) iz različitih razdoblja te golema palača kralja Zimrilima (1775.–1761. godine prije Krista) sa oko 260 prostorija (više puta restaurirana i dograđivana).⁵⁰ Osim niza kipova božanstava, dedikanata i vladara, nađene su brojne figuralno obrađene bjelokosne i sedefne pločice. U palači je otkriven i bogat arhiv (oko 25000 glinenih pločica ispisanih klinopisom na akadskom jeziku sa zapisima o kraljevstvu i kraljevima Marija).⁵¹ Arhiv se sastoji uglavnom od suvremenih i provincijskih administrativnih tekstova, pisama i ugovora, koji pokazuju političku vrijednost pisanja u tom razdoblju. Uz to, Mari ima najveći broj mezopotamskih proročkih tekstova.⁵² Jedinствена zbirka od 30 tekstova bavi se proročkim porukama koje su uručene lokalnim vladarima koji su ih prenijeli kralju. Vrijednost tih tekstova za biblijske studije leži u činjenici da se Mari nalazi u blizini domovine patrijarha, oko 320 km jugoistočno od Harana. Tako dijeli zajedničku kulturu s područjem na kojem su nastali patrijarsi. Neki dokumenti govore o klanju životinja kada su sklopljeni Savezi, o Starom zavjetu,

⁴⁸ Janson, A.F. , 2003, 83.

⁴⁹ Akkad na : http://www.metmuseum.org/toah/hd/akka/hd_akka.htm (28.05.2017.)

⁵⁰ Nedomački, V., 1978, 146.

⁵¹ Akad na : <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=68881> (27.05.2017.)

⁵² Mari na : <http://earlyworldhistory.blogspot.hr/2012/03/mari-mesopotamian-city.html> (28.05.2017.)

bogovima koji su također nazvani u hebrejskoj Bibliji i osobnim imenima kao što su Noa, Abram, Laban i Jakov. Spominje se grad po imenu Nahur, vjerojatno nazvan po Abrahamovu djedu Nahoru, kao i grad Haran gdje je Abraham živio neko vrijeme.⁵³ Stanovnici Marija bili su vrlo religiozni. Gradili su hramove Daganu, bogu oluja, Ištar, božici plodnosti i Šamašu, bogu Sunca. Marijevom opsežnom trgovačkom mrežom sumerski bogovi i božice „prebačeni“ su u ne-sumerske gradove kao što su Ebla i Ugarit i ugrađeni u njihove rodne religije. Osim toga, građani su bili poznati po razvijenim stilovima kose i haljina, a smatrali su se dijelom mezopotamijske kulture, unatoč tome što su bili 240 kilometara udaljeni od Babilona.⁵⁴ Smatra se da je grad sagrađen kao trgovačko čvorište te talionica bakra i bronce, no postao je prvi planirani grad. Vjeruje se da je grad izgrađen zajedno s 10 km dugim umjetnim "povezujućim kanalom" koji je nekad prolazio kroz grad i osigurao vodu bitnu za postojanje grada, budući da je grad bio previše udaljen od Eufrata za dnevnu opskrbu, a podzemne vode su bile preslane. Osim vodoopskrbe, kanal je također omogućio jednostavan pristup trgovačkim brodovima koji putuju po rijeci. Izgrađeni su i kanjon za navodnjavanje, dugačak 16 km i širok 100 m, te navigacijski kanal dužine 126 km koji je prolazio pokraj Marija i dopustio da brodovi zaobiđu Eufrat. Za svaki ulaz i izlaz naplaćivali su stanarinu. Za vrijeme opsade Babilonaca kanal se urušio, a s njime i pola grada. Godine 2550. prije Krista, novi grad podignut je na ruševina. Mnogo povijesnih spoznaja o Mariju iz tog razdoblja, nazvanog "Grad II", donose tekstovi pronađeni na Ebli. Negdje u drugoj polovici 25. stoljeća prije Krista, Mari i Kiš se pridružili Zuzu Akšaki u njegovoj neuspješnoj kampanji protiv Eannatuma, kralja Lagaša. „Grad II“ uništio je akadski kralj i Sargonov unuk, Naram-Sin.⁵⁵ Neposredna događanja prije Marinog razaranja pojašnjena su pisanim zapisom. Yahdun-Lim, ubijen je, a njegov nasljednik Sumu-Yaman umro je nedugo poslije. Godine 1796. prije Krista asirski vladar Shamshi-Adada osvojio je Mari i postavio svog sina, Yasmah-Adada, na prijestolje. Shamshi-Adad je umro 1782. godine prije Krista, a Zimri-Lim je povratio prijestolje. Uspostavio je snažne veze s Alepom i Babilonom, vjerno podržavajući Hammurabijeva ekspanzionistička osvajanja. Hammurabi se, međutim, okrenuo protiv njega. Grad je osvojen 1761.

⁵³ Livingston, G.H., 1992, 105.-108.

⁵⁴ City of Mari na : http://shenjiva.com/p13.02.27_Ancient-City-of-Mari-and-god-Dagan-origin.php (29.05.2017.)

⁵⁵ Margueron, C.J., 2014, 15.–31.

godine prije Krista. Iako je Mari nastavio biti naseljen kao mali grad, uništenje je obilježilo kraj tog glavnog političkog središta.⁵⁶

4.9. Borsipa

Grad Borsipa spominje se u nekoliko otkrivenih tekstova, iz Ur III perioda do ranog islamskog razdoblja (9. stoljeće). Iako je to bio relativno veliki grad, nikad nije imao vlastitu autonomiju već je ovisio o Babilonu. Borsipa leži oko 11 milja jugozapadno od drevnog grada Babilona. Ovaj sumersko – akadanski sagrađen je na obje strane rijeke Eufrata. Današnje ime grada je Birs-Nimrud.⁵⁷ Stanovnici ovog grada posebno su štovali boga Nabua, čiji je ziguat bio obnavljan više puta. Zauzimao je sedam terasa i bio izrazito visok (230 stopa). Njegove ruševine danas lako su vidljive na satelitskim fotografijama zbog takve zavidne visine (danas 172m). O ovom ziguatu govori natpis iz razdoblja Nebuchadnezara II., "Borsipa natpis", koji govori kako je hram bio ukrašen plavim ostakljenim ciglama. Hram je otkrio austrijski tim arheologa 1980., no u vrijeme operacije Pustinjska oluja (2001.) mjesto je opljačkano.⁵⁸ No, pored zapisa o izgradnji zigurata, pronađeni su i zapisi o receptima (izvedenih iz različitih biljaka) za rješavanje mentalnih bolesti. Na istoj glinenoj ploči zapisani su crteži kao vodič za izradu čarobnih figurica protiv demona i bolesti.⁵⁹ Lokalni ljudi misle da je ovo mjesto gdje je kralj Nimrod zapovijedio spaljivanje proroka Abrahama. Susjedno svetište koje se nalazi u blizini dokazano je povezano sa prorokom Abrahamom.⁶⁰

4.10. Babilon

Grad Babilon (hebrejski Babel: „dveri gospodnje“) utemeljili su Sumerani u IV. tisućljeću pr. Kr., a zaslužan je za naziv cijele jedne regije. Babilonijom nazivamo državu u južnoj Mezopotamiji čija se povijest uobičajeno dijeli na starobabilonsko, srednjobabilonsko i novobabilonsko razdoblje. Starobabilonsko razdoblje započinje oko 2000. godine prije Krista kada je pleme Amuru, jedno od semitskih plemena, prodrlo je u Mezopotamiju i zavladao Babilonom te preuzelo prevlast u Larsi.⁶¹ Kada

⁵⁶ Mari na : <http://earlyworldhistory.blogspot.hr/2012/03/mari-mesopotamian-city.html> (28.05.2017.)

⁵⁷ Borsippa na : <http://etc.ancient.eu/travel/visiting-ancient-city-borsippa/> (29.05.2017.)

⁵⁸ Birs Nimrud na : <https://www.cemml.colostate.edu/cultural/09476/iraq05-029.html> (29.05.2017.)

⁵⁹ Illustration na : <http://www.ancient.eu/image/4906/> (29.05.2017.)

⁶⁰ Visiting the Ancient City of Borsippa na : <http://etc.ancient.eu/travel/visiting-ancient-city-borsippa/> (30.05.2017.)

⁶¹ Simonić, A., 2000, 45.-46.

je Larsa zadobila novu prevlast, sumerski jezik je prestao biti službenim jezikom, a došlo je i do promjene staroakadskog u starobabilonsko narječje.⁶² Iako su tada bile ravnopravne mnoge male dinastije (iz gradova Uruka, Ašura i Larse), u ovom razdoblju nastaje I. dinastija iz Babilona koja će kasnije imati vrhovnu vlast, a utemeljio ju je amorićanski kralj Sumuabum. Za njegove vladavine Babilon je zauzeo istaknuto mjesto u povijesti Bliskog istoka te je slovio za izrazito živahan grad ako se promatra sa stajališta umjetnosti i kulture. Najveći vladar I. babilonske dinastije bio je kralj Hamurabi (1792.-1750. godine prije Krista) koji je bio osvajač Sumera, Elama, Akada i Asirije.⁶³ Svoju je moć i ugled politički suverena monarha temeljio na intelektualnom i vjerskom autoritetu koji će se protegnuti sve do svršetka mezopotamijske civilizacije i osvojiti orijentalni svijet. Za vrijeme Hamurabijeve vladavine Babilon je postao prijestolnicom, središtem književnog, filozofskog i religijskog stvaralaštva koje je bio okupljeno oko svećenstva babilonskog boga Marduka, koji je tek s Hamurabijem postao vrhovnim nacionalnim bogom. Nastavljao je izrazitu akadsko-semitsku tradiciju, a bio je i čuvar sumerskih duhovnih postignuća te se smatrao pobožnim graditeljem hramova i zaštitnikom slabih.⁶⁴ Poznat je i po svojim administrativnim i diplomatskim prepiskama. Sa svojim susjedima, kraljevima Ašura na sjeveru i Marija na srednjem Eufratu, kralj Hamurabi je sklopio vojne saveze, a njihove će teritorije kasnije pripojiti sebi. No, razdoblje Hamurabijeve vladavine najpoznatije je po Hamurabijevom zakoniku, jednom od najstarijih zbirki zakona sačuvanih do današnjeg vremena, napisanom na bazaltnoj steli (magnatskoj stijeni), čiji je primjerak vjerojatno bio postavljen u svakom velikom gradu Babilonije. Pronađen je 1901. godine u Suzi u Iranu, a opisan je kao književno i pravno djelo, svjedočanstvo političke i društvene povijesti vladavine koja je Babilonu osigurala tisuću i petsto godina kulturne i ideološke nadmoći. Sam zakonik predstavlja zbornik od 282 kraljeve odluke kojima se reguliraju pravni odnosi i sudski postupak. U uvodu zakonika kralj objavljuje da će u zemlji provoditi pravdu, nabraja dobra djela i slavi svoju veličinu. Odluke su podijeljene na članke i obuhvaćaju sve životne situacije od lažnog svjedočenja, krađe, trgovačkog poslovanja, kupoprodaje zemljišta, dugovanja, plaća službenika, uvreda i ranjavanja te mnoge druge. Na zakoniku se vidi kako kralj Hamurabi uzima carski naslov dinastije Akada i vladara III. dinastije Ura s konca 3.

⁶² Bleicken, J. et al., 1990, 105.

⁶³ Cravetto, E. (ur.), 2007, 326 -339.

⁶⁴ Bleicken, J.i sur., 1990, 106.

tisućljeća prije Krista, čime kralj postaje kraljem čitave Mezopotamije.⁶⁵ Na gornjem dijelu zakonika ukrasnim reljefom prikazan je kralj kako u svečanoj pozi stoji pred Šamašem, bogom sunca i pravde, koji sjedi na prijestolju, pa stela predstavlja i pravo umjetničko djelo.⁶⁶ On predstavlja važan dio strukture babilonskog društva koje je bilo podijeljeno u tri društvena razreda: slobodni ljudi (awilu), pučani (muškenu) i robovi (wardu). Položaj svih triju je bio nejednak, ali kralj se zalagao za to da jači ne povrjeđuje slabijega. Na spomeniku je uklesan pregled kraljevih pohoda, i osvojenih teritorija. Isto tako, do danas su riječi „Koji to učini, biti će ubijen“, kojima je završavao gotovo svaki napisani zakon, plodno tlo za brojne legende o samom kralju.⁶⁷ Srednjobabilonsko razdoblje obilježeno je brojnim osvajačima, a započinje zbog toga što su porezi, učešće u ratovima i dugovi sve više upropaštavali seljaštvo. U Babilonu su sve više rasle klasne raznolikosti. Kako umorni i upropašteni seljaci nisu mogli popunjavati vojsku, Hamurabijevi nasljednici nisu imali dosta vojske da odbiju neprijatelja i na vlast je došlo novo pleme. Kasiti, nomadsko pleme, došli su na vlast oko 1592. godine prije Krista, a pripadali su jednom planinskom narodu s istoka. Babilonom su vladali oko 400 godina. Za vrijeme Kasita, kao prijevozno sredstvo, počinju se koristiti konji i magarci.⁶⁸ Ti su vladari prihvatili babilonsku kulturu, jezik i religiju. U 12. stoljeću prije Krista Elam (kraljevstvo u Mezopotamiji) je doveo do pada ove babilonske dinastije. Posljednji kasitski kralj završio je u elamskom ropstvu. U Babilonu se zatim oblikovala Druga dinastija koja je u ono vrijeme mogla osloboditi Babilon od tuđinske vlasti. Najznačajniji vladar te dinastije bio je Nebukadnezar I. (1124-1103. godine prije Krista).⁶⁹ On je u pobjedonosnom pohodu na Elam uspio vratiti Mardukov kip u Babilon kojeg su bili ukrali Hetiti.⁷⁰ Babilon su sačinjavali domaći Babilonci, Elamiti, Aramejci, Kaldejci te Asirci.⁷¹ Sliku umjetnosti iz tog doba daju nam prije svega kameni spomenici, stele s reljefima koje su se postavljale na granice među područjima, a njihove su se kopije ostavljale u hramovima. Na stelama su često bili prikazivani babilonski bogovi te likovi ljudi. Samo malo bogova je bilo kasitskih, pa se može zaključiti kako su se uistinu prilagođavali Babiloncima. Babilon

⁶⁵ Nedomački, V., 1978, 156.-158.

⁶⁶ Cravetto, E. (ur.), 2007, 332.-333.

⁶⁷ Babylon na : <https://www.theguardian.com/cities/2016/aug/08/lost-cities-1-babylon-iraq-war-history-mankind-greatest-heritage-site> (29.05.2017.)

⁶⁸ Morris, N., 2010, 331.-332.

⁶⁹ Cravetto, E. (ur.), 2007, 363.

⁷⁰ Opificius, R., 1990, 105.-107.

⁷¹ Andre-Salvini, B., 2009, 36.-39.

krajem 2. tisućljeća pr. Kr. (1000. - 748. godine prije Krista) ulazi u „tamno“ razdoblje. Asirija se nalazila u sjevernom dijelu Mezopotamije i bila je privučena kulturnom nadmoći Babilona te su ga pokušavali osvojiti na razne načine - darovnicama, ženidbama među kraljevima, ali i silom. Na kraju su ga i uspjeli osvojiti. U Tablici 3. prikazani su najznačajniji vladari i događaji za vrijeme asirske prevlasti.

Tablica 3. Prikaz najznačajnijih vladara i događaja za vrijeme asirske prevlasti

Nabonasar (747. - 734. g. pr. Kr.)	Kaldejac, njegovom vladavinom počinje novo povijesno doba.
Tiglatpileser III. (744. – 727. g. pr. Kr.)	Asirska vojna nadmoć priznaje kulturnu nadmoć Babilona, koji će se boriti za političku neovisnost.
Sargon II. (721. - 705. g. pr. Kr.)	Do smrti 705. godine kralj je Asirije i Babilona. U Babilonu je obnovio hramove i utvrde.
Sanherib (704. - 681. g. pr. Kr.)	Razorio je i opljačkao grad nakon ubojstva svog najmlađeg sina kasnije se proglašava kraljem Sumera i Akadije.
Asarhadon (680. - 669. g. pr. Kr.)	Obnovio je Babilon nakon što su ga opustošili; vratio je dragocjenosti u Mardukovu riznicu te je obnovio prikaze velikih bogova i vratio ih u svetišta.
Nabopolasar (626. - 605.g. pr. Kr.)	Otvora put za utemeljenje Novobabilonskog carstva.

Izvor: prema Andre-Salvini, B., 2009, 36-39. (29. 05. 2017.)

Iz tablice je vidljivo kako su se vladari izmjenjivali kroz povijest te su navedeni najznačajniji događaji koji su obilježili vrijeme njihove vladavine. Novobabilonska država (626. - 539. godine prije Krista) naziva se i kaldejskom po plemenu Kaldejaca koji su se doselili u južnu Babiloniju krajem 2. tisućljeća prije Krista. Za vrijeme novobabilonske države Babilon postaje trgovačko središte cijele prednje Azije. U Babilonu tada postoji i trgovačko poduzeće koje se zove Sinovi Egibija. Postojalo je još jedno slično trgovačko središte koje se nalazilo u gradu Nipuru a zvalo se Sinovi Murašu. S velikim trgovcima, njihovim zastupnicima koji su posjedovali ovlaštenja svojih poslodavaca usko su surađivali i svećenici koji su bili veoma bogati.⁷² Najznačajniji vladar novobabilonske države bio je kralj Nabukodonosor II. (604.-562. godine prije Krista). Vladao je cijelom Mezopotamijom, Sirijom i Palestinom koje je

⁷² Pauš, P., 1960, 67.-69.

zauzeo. Za vrijeme njegove vladavine Babilonija je zavladała i trgovačkim putovima koji su vodili prema Sredozemnom moru. Babilonu je dao sjaj i zaštitu. Dao je sagraditi debele zidine oko grada sačinjene od kula i učinio ga nepristupačnom tvrđavom. Centar grada je naročito bio ukrašen hramovima, carskom palačom, hramom boga Marduka i drugih bogova. U velikoj četvrti živjeli su svećenici i aristokracija. U to je vrijeme u Babilonu živjelo 100 000 stanovnika. Bogati dio građanstva bio je odijeljen od sirotinje kanalom. Na suprotnoj strani od aristokracije živjeli su seljaci, obrtnici i sirotinja u kućicama koje su se nalazile u krivudavim ulicama. Jedan od najpoznatijih grčkih povjesničara, Herodot, divio se Babilonu i pripovijedao je o njegovoj arhitekturi. Nakon Nebukadnezarove smrti, perzijski kralj Kir je zauzeo Malu Aziju i opkolio babilonsku državu sa svih strana. Na Iranskom visočju se uzdigla perzijska država. Kralj Kir je uništio babilonsku vojsku. Naime, Babilonci su bili svjesni da je Perzija jaka država i da im je bolje da budu s njome u dobrim odnosima zbog trgovine. Jedne večeri babilonska je vojska bila pozvana na svečanost i u gradu su ostali samo svećenici i trgovci. Kralj Kir je bez problema ušao na otvorena vrata kroz gradske zidine u Babilon i zbog vlastitih interesa svećenici su mu ga predali bez ikakve borbe.⁷³ Tijekom drugog rata u Iraku, Babilon je postao mjesto vojnog logora kojeg su koristili Amerikanci, čiji se ostaci i danas mogu vidjeti. Postoji, međutim, nada za budućnost Babilona. Iračka vlada nastoji razviti mjesto za turizam, a Sjedinjene Države dale su 2 milijuna dolara u darovnicama za očuvanje dijela Ištarinih vrata.⁷⁴

Ovakav povijesni pregled u doba kada još nisu počela iskapanja i kada su Herodotova svjedočenja bila jedina poznanica, ostavio je mnoge „rupe“ u povijesti samog grada, koje su onda otvorile mjesto za razne mitove i legende. Prva ozbiljnija iskopavanja i istraživanja drevnog grada Babilona vršena su tek u 19. stoljeću. Englez James Rich istraživao je grad od 1811. do 1817. godine dok je bio na dužnosti u Bagdadu. Prvi je uočio skulpturu lava koji ubija čovjeka, poznatu pod nazivom Babilonski lav. Sljedeća istraživanja koja su se odvijala nakon toga uključivala su pronalazak figura bikova, lavova i zmajeva sa Ištarinih vrata. Prvotno se mislilo da su životinje predstavljale scene lova, a zapravo su to bili simboli

⁷³Isto, 69.

⁷⁴Babylon na : <http://www.livescience.com/28701-ancient-babylon-center-of-mesopotamian-civilization.html> (30.05.2017.)

božanstva.⁷⁵ Kao značajna spominju se i Sveta vrata. Babilonska gradska vrata bila su dvostruka, međusobno povezana zidinama jer su i zidine bile dvostruke. Vrata su bila ojačana bočnim kulama i imala izgled trijumfalnog luka.⁷⁶ Kad su ulice u pitanju, poznati su nazivi dvadeset i četiri ulice u Babilonu, a prvo su otkrivene procesijske ulice. Glavne su ulice nosile isti naziv kao i vrata kroz koja su prolazile, ali osim toga imale su i druge opisne nazive, npr. „Zababa uništava njegove neprijatelje“ ili „Ištar je zaštitnik njegove vojske“. Glavna značajka ulica u gradu bila je da su bile smišljeno probijene, bile su ravne i u većini slučajeva su se sjele pod pravim kutom, što ukazuje na to da su babilonski arhitekti bili jako uspješni i sposobni. Glavne procesijske ulice su bile Mardukova i Ištarina ulica. Bile su široke i po 20 metara. Mardukova ulica je vodila od sjeveroistoka prema jugozapadnom dijelu do vrata za koja se smatra da su to bila Sveta vrata, pa sve do ulaza u Svetu kuću gdje se nalazio zigurat. Ištarina ulica je bila široka 10 metara i vodila je od Ištarinih vrata kod sjeverozapadnih zidina do jugoistoka duž kraljeve palače i cijelog kompleksa Svete kuće sa zigratom. Dalje se kretala prema zapadu sve do mosta na Eufratu, prolazeći između zigurata i Mardukovog hrama. Ištarina ulica bila je široka 6 do 7 metara te popločana kao i prilaz do Ištarinih vrata. Ta popločana traka je služila da se lakše kreću procesijska kola sa svim teretima i simbolima koje su nosila.⁷⁷ Babilon su osim ulica presijecali i kanali koji su bili povezani s obrambenim rovovima oko zidova. Prema raznim dokumentima izgleda da je bilo oko šesnaest kanala raznih veličina. Spominju se dva kanala koji su vjerojatno bili najveći, a to su bili Huduuk i Libilhegala. Huduuk kanal je bio u zapadnom dijelu Babilona i povezivao je zapadnu obalu Eufrata sa Vratima Adada. Libilhegala (neka donese obilje) se spominje i kao Istočni kanal. On je prolazio od istočne obale Eufrata do kraljeve palače te dalje uz južnu fasadu služeći kao njen obrambeni rov. Prolazio je isto tako ispod Mardukove i Ištarine ulice i pored Zababa-vrata. Kanali su služili i kao zaštita, za snabdijevanje vodom, za trgovinu i plovidbu.⁷⁸ Istočni i zapadni dio Babilona su bili povezani i mostom preko Eufrata, koji se nalazio u produžetku Procesijske ulice koja je prolaz između zigurata i Mardukovog hrama. Most preko Eufrata bio je dug 123 metra, imao je šest središnjih stupova u obliku lađe. Današnje korito Eufrata koje je pomaknuto

⁷⁵ Seymour, M., 2014. - *Babylon: legend, history and the ancient city*, NY, I.B.Tauris, 1. – 2.

⁷⁶ Nedomački, V., 1984, 461.

⁷⁷ Isto., 470.

⁷⁸ Isto., 471.

prema zapadu šire je zato što više nema kanala. Grede mostova su bile građene od drva čempresa. Brodovi su mogli prolaziti samo uz zapadnu obalu, jer je razmak između obale i prvog stupa u vodi bio 18 metara. To je bilo dvostruko više nego kod ostali stupova. Pod mosta bio je prekriven drvom.⁷⁹ Glavne gradske četvrti i ulice te krugovi unutarnjih zidova bedema, zacrtani su na završetku kasitskog razdoblja, za vrijeme Nabukadnosora I., krajem 12. stoljeća prije Krista, Babilonu su unatoč stalnim širenjem grada i uljepšavanjima, arhitektonski oblik i nacrt ostali nepromijenjeni.⁸⁰ Ukupna površina grada za vrijeme Nabukadnosora II. iznosila je oko 1000 hektara. Unutrašnjost grada prostirala se na oko 500 hektara i imao je oko 100 000 stanovnika. Tlocrtni prilaz grada Babilona prikazan Slikom 2.⁸¹ slikovito objašnjava strukturu grada.

Slika 2. Tlocrt grada Babilona

Izvor: Wikipedia na: <https://hr.wikipedia.org/wiki/Babilon> (29. 05. 2017.)

Iz tlocrta i pisanih izvora starog babilonskog carstva (zbog nanosa rijeke Eufрата nije ostalo opipljivih dokaza), vidljivo je da su narodi bili jako religiozni. Vjerske svetkovine bile su izrazito važne i često su se sastojale od velikih povorki. Na taj je način narod

⁷⁹ Andre-Salvini, B., 2009, 67-69.

⁸⁰ Isto, 48-49.

⁸¹ Slika preuzeta sa http://www.livius.org/a/1/maps/babylon_map.gif (1.6.2017.)

imao priliku komunicirati s bogovima. Babilonci su vjerovali kako su im bogovi ponekad dopuštali da zavire u budućnost. Vračevi su često proučavali utrobe zaklanih životinja gdje su tražili neuobičajene znakove koji bi im dali odgovore na neka pitanja⁸², a bolesnicima su oko vrata vješani čarobni predmeti koji će iz njih izbaciti zle duhove, uzrok bolesti. Vradžbina ugravirana na poleđini talismana trebala je istjerati čudovište iz tijela bolesnika, za kojeg se vjerovalo da je opsjednut.⁸³ Stoga, ne čudi da su neka biblijska tumačenja i mitovi, proizišli iz ove činjenice. U opisima grada u Babilonu su bila pedeset i tri hrama „velikih bogova“. Od tih hramova sedam hramova je bilo u zapadnom dijelu grada. Nisu sačuvana sva imena zbog uništenih tekstova, pa se zna samo za imena osamnaest božanstava kojima su hramovi bili posvećeni i još devet koji su kasnije otkriveni. Dosadašnjim iskopavanjima pronađeni su hramovi koji su bili posvećeni bogovima Marduku, Nabuu i Minurti te boginjama Ištari, Ninmah i Guli. Palače i hramovi su građeni na isti način kao i privatne kuće, dakle, bili su uglavnom sagrađeni od nepečenih opeka, koje su se sušile na suncu i povezivale glinenim malterom. Zračenje i rasvjetu su dobivali kroz sustav otvora na vrhu zidova, kroz koje je ljeti strujao zrak, a otvori su bili poklopljeni rupičastim pločicama od pečene zemlje. Krovovi od nabijene zemlje su bili ravni, a pročelja nepravilna, s istaknutim elementima. Ljudi i bogovi su živjeli u sličnim staništima, jedino što su bogovi s ljudskim obličjem živjeli kao kraljevi. Ovako Herodot opisuje kuće u Babilonu: „Grad je pun kuća na tri ili četiri kata; ispresijecan je ulicama koje su ravne, osobito poprečne, one što vode prema rijeci.“⁸⁴ Hramovi su se razlikovali po uređenju, veličini, načinu ukrašavanja i po načinu građenja. U hramovima su se nalazile male kapele s dvorištem, a svako dvorište je imalo i svoj mali žrtvenik. Svakodnevno su se održavali obredi uz pjevanje i sviranje na raznim instrumentima. Prostorije su bile ukrašene vazama, voćem, vrčevima za ritualnu vodu i drugim dekoracijama od drva, metala, tekstila i ostalog. Negdje su se gradili mali hramovi, izolirani od drugih dok su se negdje gradili pravi hramovski kompleksi koji su onda imali i više svetišta za bogove, više prostorija, učionica, ostava, kuhinja i štala te stanove za svećenike. Stanovništvo je moglo ulaziti samo u određeni dio hrama koji je nalikovao na tržnicu. Ovdje su žene i muškarci donosili žrtvene darove, trgovci su

⁸² Morris, N., 2010, 15.

⁸³ Andre – Salvini, B. , 2009, 56.

⁸⁴ Andre-Salvini, B., 2009, 52.

obavljali svoje poslove, a najamnici dobivali svoje naknade za obavljene poslove.⁸⁵ Do sada su se, dakle, Herodotovi opisi izgradnje Babilona pokazali uglavnom točnima (uz povremeno pretjerivanje u proporcijama). Jedini sigurno netočan opis je mit o „tržnici mladenki“. Naime, kao što je vidljivo iz samog tlocrta, za takve tržnice jednostavno nije bilo mjesta. U prilog tome da je ovo ipak mit idu i bračni običaji Babilonaca. Naime, kada je bio u pitanju brak, prema Hamurabijevom zakoniku, žena je dobivala ugovor o braku od svojeg supruga. Muškarci su uglavnom imali jednu ženu čija je glavna dužnost bila rađati djecu, naročito sinove. U slučaju da se iz nekog razloga to nije ostvarilo, suprug je imao pravo razvesti se od žene pod uvjetom da vrati novac koji je uplaćen prilikom sklapanja braka. Kada se žena htjela rastaviti od muža, mogla je to napraviti ukoliko ju je on javno osramotio, a ona je dokazala da je nevinna. Žene tada većinom nisu imale autoriteta, međutim pojedine koje jesu mogle su kao i muškarci biti pisari u kraljevskim palačama.⁸⁶ Dakle, mit je vjerojatno nastao kao reakcija na „povrat novca“ pri prekidu braka. Kao radnici žene su većinom bile zadužene za tkanje i proizvodnju piva. Svaka aktivnost je imala svoju božicu, za tkanje je bila božica Utta a za pripremu piva božica Ninkasi.⁸⁷ Svećenicama je bilo dozvoljeno kupovati i prodavati zemlju. Na glinenim pločicama sačuvalo se mnogo babilonskih vjerskih priča, koje su vjerojatno bile temelj za mnoge religijske mitove, uključujući i prije spomenuti mit o Babilonskoj kuli. Naime, prema mezopotamskoj religiji veoma je bila bitna veza između svih univerzuma, a zigurat (tip drevnih hramova u Meopotamiji) je uspostavljao vezu između neba i zemaljskog svijeta. Glavni obredi najvjerojatnije su se vršili u Esagilu, u hramu na vrhu zigurata. Velika postelja u posebnoj odaji hrama na vrhu podupire ovu tezu i objašnjava zašto je vrh zigurata bio nedovršen. Iskopavanjem je otkriven zigurat Etemenanki, kojeg spominju mnogi domaći izvori (iz vremena Asarhadona, Nabopolassara i Nabukodonosora), širine 90 metara te ukupne visine također 90 metara (Herodot u svojim spisima spominje visinu kule od gotovo 200 metara!) na čijem se vrhu nalazio hram za *svetu svadbu* Marduka, boga zaštitnika grada, i vrhovne svećenice.⁸⁸ Pretpostavlja se da su radnu snagu sačinjavali pripadnici mnogih narodnosti kao što su Huriti, Kasiti i Elamiti, te se na taj način može objasniti teza o međusobnom nerazumijevanju

⁸⁵ Isto, 48.-49.

⁸⁶ Morris, N., 2010, 15.

⁸⁷ Na istom mjestu.

⁸⁸ Etemenanki na : <http://www.livius.org/articles/place/etemenanki/>? (01.06.2017.)

graditelja što je prouzročilo napuštanje projekta. Iako ne postoje pouzdani izvori, smatra se da je gradnja kule započela u 2. tisućljeću prije Krista. Većina povjesničara slaže se da je upravo taj zigurat nadahnuo mit o babilonskoj kuli. 570. godine prije Krista, babilonski je kralj Nabukodonosor II. napisao kratki tekst o svom pothvatu obnove ovog zigurata, te dodatno „uzburkao vodu“. Potrebno je, također naglasiti da pad Babilona za stanovnike nije bio dramatičniji od tipične promjene vlade (Kir je doslovno ušetao u grad jer je babilonskim svećenicima bilo u interesu održavati dobre odnose s Perzijom zbog trgovine). Dakle, poslije pada nije bio limb, nego se zagrobni život za Babilonce pokazao iznimno bogatim. Ono što je ostala istina je to da je Babilon gotovo potpuno napušten nakon tajanstvene smrti Aleksandra Velikog 323. godine prije Krista kada su zbog naslijeđa uslijedila desetljeća ratova među njegovim generalima.⁸⁹ Posljednji i najpoznatiji mit vezan uz Babilon je onaj o Visećim ili Semiramidinim vrtovima. Manji arheološki dokazi na mjestu gdje je nekad bio Babilon su nedovoljni da bi u cijelosti potvrdili postojanje tako velikih i opsežnih vrtova. Suvremena istraživanja upućuju da je došlo do zbrke među antičkim izvorima i da su viseći vrtovi možda građeni u Ninivi (danas dio grada Mosula u Iraku) za slavnoga asirskog kralja Senaheriba ili Sanheriba (705.-681. godine prije Krista), poznatog po svojim graditeljskim pothvatima. Naime, on je srušio staru i izgradio novu palaču (210 x 200 m) s vrtovima i navodnjavanjem iz prvoga poznatog vodovoda. Čini se da su vrtovi bili postavljeni na kosim padinama kako bi oponašali prirodni planinski krajolik. Ako je to točno, Semiramidini viseći babilonski vrtovi uopće nisu postojali, već je nešto tome slično postojalo u Ninivi. Ako ništa drugo, gradnja visećih vrtova u Ninivi je znatno bliže vremenu kada je živjela polumitska Semiramida.⁹⁰

4.11. Niniva

Pad Babilona nije negativno utjecao na razvoj Ninive iako se razvila relativno kasno s obzirom na druge gradove u regiji. Zauzimala je sjeverni dio Mezopotamije, nedaleko od područja Plodnog polumjeseca. Dugo vremena bila je samo malo mjesto u kojem se njegovao kult božice Ištar, dok je glavni grad moćnog Asirskog Carstva bio veličanstveni Ašur. Povijesne promjene koje su dovele Ninivu do statusa glavnog

⁸⁹ Morris, N., 2010, 5. - 15.

⁹⁰ Nadilo, B., 2011, 5.

grada mogu se podijeliti u 3 razdoblja : staroasirsko, srednjeasirsko i novoasirsko.⁹¹ Staroasirsko razdoblje (oko 1906.-1380. godine prije Krista) pokriveno je velom misterije zbog malo poznatih podataka. Arheolozi pretpostavljaju da je grad nastao kao kolonija sumerskih trgovaca. Dugo vremena bila je malo mjesto u kojem se njegovao kult božice Ištar, dok je glavni grad moćnog Asirskog Carstva bio veličanstveni Ašur. Prvi potpuno utemeljeni podaci (pisma iz državnih arhiva u Mariju) o ovom razdoblju počinju kada je sjeverna Mezopotamija došla pod dominaciju kralja Marija. Taj kralj bio je Samsiaddu, a do 1796. proširio je svoje granice kako bi osvojio većinu sjeverne Mezopotamije i velik dio Sirije. Nakon Samsiadduove smrti, 1776. godine prije Krista, njegovo je kraljevstvo podijeljeno između njegovog sina, Išmadagana koji je vladao sjevernom polovicom (Asirijom) i Zimrilime, potomaka prethodne kraljevske obitelji koji je vladao na jugu.⁹² Nakon Hammurabijeve smrti Asirija je ponovno dobila svoju neovisnost. Uspon Asirije kao države toga imena počeo je nakon dugog razdoblja koje se obično naziva „mračnim dobom“ (oko 1741.-1364. godine prije Krista). Jedini dokument koji donekle govori o tom razdoblju jest *Popis asirskih kraljeva*. To je zato jer je u tom razdoblju bila pod kontrolom Mitanija. Međutim, 1360. godine prije Krista, asirski kralj, Ašuruballit I. vratio je vlast i zauzeo istočnu polovicu kraljevstva. Dugotrajna vladavina Ašurubalita I. označuje ujedno i prvu pojavu Asirije kao političke stvarnosti, te početak njezina uspona sve dok se ne ubroji među najveće sile drevnog Bliskog istoka. Stabilnost što ju je u Asiriji uspostavio Ašurubalit I. postat će temelj na kojem će njegovi nasljednici izgraditi carstvo. Teritorij zemlje znatno se širi prema zapadu što je asircima donijelo bogatstvo i samopouzdanje.⁹³ Srednjeasirsko razdoblje (oko 1273.-1076. godine prije Krista) predstavlja vrhunac asirske moći. Naime, da bi održala svoju neovisnost, morala se sama organizirati kao vojna država. Asirci su među prvima usvojili novu vojnu tehnologiju, kočiju, iz susjednih indoeuropskih naroda. Šalmanaser I. (oko 1273.-1244. godine prije Krista) vodio je vojne pohode prema istoku i sjeveru čime je zaključio osvajanje istočnog dijela kraljevstva Mitani. U opisima ovog rata dolazimo i do prvih saznanja o asirskom načinu vođenja bitki. Vojna strategija uključivala je brojna ubojstva nakon pobjede i odvođenje u zarobljeništvo (prvi ratni logori). Slične je pohode vodio i Tukultininurta I. (oko 1243.-1207. godine prije Krista). Oba ova

⁹¹ Asirija na : <https://www.timemaps.com/civilizations/assyria/> (02.06.2017.)

⁹² Na istom mjestu.

⁹³ Na istom mjestu.

kralja dodatno su izgradili Ašur i Ninivu. Dvostruka invazija na Babilon omogućila je postavljanje asirskih guvernera za vladare Babilona (1235. godine prije Krista),. Babilonci su vrlo brzo pobunili (1227. godine prije Krista) i obnovili svoju neovisnost. Nešto više od stoljeća kasnije, asirski kralj Tiglatpileser I (1115.-1077. godine prije Krista) porazio je Aramejce te je ponovno osvojio Babilon.⁹⁴ Novoasirsko razdoblje (1075.-612. godine prije Krista) vodi prema krahu Asirije. U vrijeme Tiglatpileserova ubojstva, 1077. godine prije Krista, počinje borba asirijskih vladara sa nomadskim narodima. Nakon Asurbanipalove smrti dolazi do „početka kraja“ Carstva. 616. godine prije Krista Babilonci osvajaju Asiriju. Iduće godine Medes napada Asiriju, te osvaja Ašur. Sklapa ugovor s Babiloncima, te napada i Ninivu. To je označilo potpuni pad Asirije.⁹⁵ Iz povijesnog pregleda je vidljivo da je Niniva, jednom kada je postala glavni grad Asirije, tako i ostala gotovo sedam stoljeća. „Prva iskapanja na području gdje je nekada bila Niniva, na brežuljcima u blizini grada Mosula u današnjem Iraku, započeo je francuski konzul Paul-Émile Botta. Tako je 1843. na brežuljku kod današnjeg sela Khor-sabad otkrio ostatke palače asirskog kralja Sargona II., uvjeren da se radi o Ninivi. Međutim, ispostavilo se da je Niniva smještena nekih 20 km dalje, a otkrio ju je 1849. britanski pravnik i entuzijast Austen Henry Layard.“⁹⁶ S obzirom na geografski položaj bazirala se na uzgoju jer je bila puno plodnija od ostalih gradova na tom području (npr. Ašura). Izložena pozicija (granična zemlja ratnih planinskih naroda i pustinjskih plemena) utjecala je na razvoj vojne tradicije, stoga su uglavnom uzgajane otporne kulture koje su mogle brzo i učinkovito nahraniti asirsku vojsku. Uzgajali su se i pamuk te masline, a iznad i ispod grada bile su smještene plantaže slatkomirisnog bilja iz Palestine i Fenicije. Spomenuta asirska vojska ostala je najpoznatija okrutna vojska koja je od rata radila znanost. Imala je vrlo čvrstu hijerarhijsku organizaciju, a sastojala se od pješništva koje je uključivalo i streličare, konjice i kočije. Pripadnici svake od ovih grana vojske bili su opremljeni naročitim oružjem i zaštitnim sredstvima. Takva reputacija često ju je stavljala u mnoge knjige Starog zavjeta. Za biblijske pisce ovaj je grad uvijek sjedište najvećeg neprijatelja kraljevstava Jude i Izraela, a proroci spominju njezin pad. Grad je imao 174 000 stanovnika i bio je “grad od tri dana hoda”, kako navodi Biblija. No, Asirci

⁹⁴ Na istom mjestu.

⁹⁵ Na istom mjestu.

⁹⁶ Niniva na : <http://nova-akropola.com/kulture-i-civilizacije/tragom-proslosti/niniva-zaboravljeni-grad/> (2.06.2017.)

nisu bili samo lopovi i nasilnici koji su se protivili Izraelcima, već i predmet divljenja i moći svih neasirskih gradova.⁹⁷ Osim ljudima, Niniva se isticala i raskošnom arhitekturom. Vladari Sanherib, Asarhadon i Asurbanipal su Ninivu u vrlo kratkom razdoblju pretvorili u predivan grad širokih popločanih ulica, velikih palača, trgova, parkova i vrtova. Grad je imao vodovodni i kanalizacijski sustav. Na svom vrhuncu Niniva je bila okružena 12 km dugim dvostrukim zidinama, postavljenim na velike kamene blokove duboko u zemlji. Drevni dokumenti zidine opisuju “visokima poput planine”, a Sanherib ih je nazvao sumerskim imenom Bad-Imgallabi-Lu-Susu (“Zid čija slava odbija neprijatelja”). Imale su petnaest velikih vrata, a svaka od njih nosila su ime jednog asirskog božanstva. Glavna su vrata nosila prikaz dva krilata bika i nalazila se na sjeverozapadnoj strani zidina, dok su ostala bila usmjerena prema glavnim trgovačkim putovima. Osim toga imala je i zoološki vrt. Geografski položaj je od grada učinio važno trgovačko središte koje je spajalo Mediteran i Indijski ocean, Zapad i Istok, te je stoga u njega neprestano pritjecalo bogatstvo iz mnogih izvora, čineći ga jednim od najveličanstvenijih gradova drevnih vremena. Strani trgovci zaustavljali su se i okupljali u Ninivi, donoseći sa sobom najdragocjenije proizvode svojih zemalja; zlato i mirise iz južne Arabije i s Kaldejskog mora; platno i proizvode od stakla, obrađeni emajl, zlatarske proizvode, kositar i srebro iz Egipta; porfir iz Fenicije; cedrovinu iz Libanona; krzno i željezo iz Male Azije i Armenije... Mržnja koju su asirci nadahnuli, posebno zbog svoje politike veleprodajnog preseljenja subjekata, bila je dovoljno velika da bi se osiguralo da je nekoliko tragova asirijske vladavine ostalo dvije godine kasnije. Asirci su koristili likovnu umjetnost kako bi prikazali svoje mnoge osvajanja, a asirski frizi, pogubljeni u malim detaljima, i dalje su najbolji artefakti asirske civilizacije.⁹⁸ Niniva je u središtu zanimanja knjige Jonine, pa se stoga u tom mjestu i nalazi svetište ovoga proroka. Osim svetišta, najpoznatija građevina Ninive je knjižnica Asurbanipala II. (669. – 629. godine prije Krista). On je u gradu izgradio lijepu novu palaču, hram božice Ištar i veliku knjižnicu. U knjižnici je sakupio više od 20 tisuća pločica s klinastim pismom na kojima su sakupljeni tekstovi

⁹⁷ Charles River Editors, 2016, 10-20.

⁹⁸ Chapin Metz, H., (ur.),1988. - Iraq: A Country Study, Federal Research Division of the Library of Congress, Washington na : http://www.shsu.edu/~his_ncp/Iraq.html (03.06.2017.)

prepisani iz svih krajeva njegove velike države. Grad su 612. osvojile i razorile ujedinjene vojske Babilonaca i Medijaca nakon čega grad gubi na važnosti.⁹⁹

Arheološka istraživanja njegovih ostataka započela su dvadesetih godina 19. stoljeća. Otkriće knjižnice Asurbanipala II. Knjižnica je otkrivena u razdoblju od 1845. i 1851. Pločice s klinastim pismom kasnije su otpremljene u Britanski muzej u Londonu gdje se i danas čuvaju. Na samom ulazu u knjižnicu sa svake strane nalazio se prikaz boga zaštitnika kulture. Zidovi su bili ukrašeni reljefima. Jedan od njih prikazivao je grad na morskoj obali i more puno galija. Prostorije su bile ispunjene policama na kojima su redom bile poslagane pločice-knjige. Neke od njih bile su veće, neke manje, a neke su imale i glinenu omotnicu radi boljeg čuvanja. Budući da je bilo i vrlo malih pločica sa sitnim tekst-om, za čitanje se ponekad koristilo i povećalo. Jedno, napravljeno od kristala, pronađeno je i u ovoj knjižnici.¹⁰⁰ Čitav jedan odjel knjižnice posvećen je privatnoj i diplomatskoj korespondenciji. Neka pisma su privatna, a druga naslovljena na kralja ili visoke službenike. Dosad je obrađeno, prevedeno i objavljeno oko tisuću ovih pisama. U današnjem političkom smislu čitav središnji dio Asirije nalazi se unutar Iraka, dok se šira Asirija protezala u današnju južnu Tursku i istočnu Siriju.

Doza misterije koja okružuje samu povijest ovog grada zagarantirala je prvu legendu o nastanku samog grada. Legenda govori da je Ninivu, kao i neke druge gradove, osnovao Nimrod, praunuk biblijskog Noe i "prvi i silni vladar na zemlji".¹⁰¹ No, arheološko nalazište Tell Brak otkriva da je sam grad izgrađen na sumerskim principima, oko sumerskog hrama. Stoga je izglednije da je Niniva nekad bila glavni sumerski grad.¹⁰² Ostali mitovi i legende vežu se uz stalno mijenjanje granica i ratovanja. Priče o asirskoj vojsci, doduše, nisu posve mitske. Reljefi na Sanheribovoj palači u Ninivi nijemi su svjedok okrutnosti Asiraca. Na jednom reljefu prikazano je kako asirski vojnik čupa zarobljeniku jezik. Mnogi natpisi otkrivaju kako su se Asirci ophodili sa zarobljenicima. Naprimjer, kukama bi im probili nos i usne, kroz njih provukli užu te ih vodili u povorci. Nerijetko bi glava poraženog kralja završila oko

⁹⁹ Niniva na : <http://nova-akropola.com/kulture-i-civilizacije/tragom-proslosti/niniva-zaboravljeni-grad/> (2.06.2017.)

¹⁰⁰ Knjižnica Asurbanipala II. na : <http://www.starapovijest.eu/asirska-prijestolnica-niniva-knjiznica-asurbanipala-ii/> (03.06.2017.)

¹⁰¹ Niniva na : <http://nova-akropola.com/kulture-i-civilizacije/tragom-proslosti/niniva-zaboravljeni-grad/> (2.06.2017.)

¹⁰² Asirija na : <https://www.timemaps.com/civilizations/assyria/> (02.06.2017.)

vrata nekog zarobljenog visokog dužnosnika, što je nesumnjivo bio prizor od kojeg se ostalim zarobljenicima ledila krv u žilama.¹⁰³

4.12. Ašur

Ašur (danas poznat kao Qalat Sherqat, sjeverni Irak) je bio asirijski grad smješten na platou iznad rijeke Tigris. Osnovan je 1900. godine prije Krista, a prema jednom tumačenju odlomaka iz biblijske Knjige Postanka, Ašur je utemeljio čovjek po imenu Asur, sin Šeme, sina Noina, nakon Velike poplave. No, vjerojatnije je da je ova legenda nastala nakon što su asirci prihvatili kršćanstvo, pa su tumačenje njihove rane povijesti što je više moguće uskladili s njihovim novim sustavom vjerovanja. Vjerojatnije je da je grad dobio ime prema božanstvu u 3. tisućljeću prije Krista. Grad je bio važan centar trgovine, jer je ležao ravno na trgovačkom put koji je prolazio kroz Mezopotamiju do Anatolije. Iz keramike i drugih artefakata pronađenih na licu mjesta, poznato je da je Ašur bio važan centar trgovine početkom Akadskog Carstva i bio je predstraža grada Akada. Zbog unosne trgovine cvjetao je i postao glavni grad Asirskog Carstva. Novac dobiven trgovinom uglavnom su koristili za obnovu i rekonstrukciju privatnih kuća i javnih zgrada. Zidovi su izgrađeni oko grada kako bi unaprijedili obranu grada. No, za vrijeme Hammurabijske vladavine, nije više bila dopuštena trgovina s Anatolijom. Babilon je preuzeo trgovački put, a Ašur je bio prisiljen trgovati samo s Babilonom. To je prouzročilo pad prosperiteta. Asirski kralj Adasi (1726.-1691. godine prije Krista) vratio je gradu stabilnost. Uspon asirskog kralja Ašurubalita I. utvrdio je položaj grada. Tek je stupanjem na vlast kralj Adad Nirari I. (1307.-1275. godine prije Krista) u potpunosti obnovio staru slavu grada. Od tog je trenutka Ašur postao glavni grad Asirskog Carstva. Čak i nakon što je glavni grad postao Nirmud, zatim Dur – Šarakin i na kraju Niniva, Ašur je i dalje bio važan duhovni centar za asirce. Svi veliki kraljevi (osim Saragona II., čije je tijelo izgubljeno u bitci) pokopani su u Ašuru, od najranijih dana asirskog carstva sve do posljednjeg, bez obzira gdje se nalazio glavni grad. Grad Ašur je uništen 612. godine prije Krista, zajedno s ostalim velikim asirskim gradovima.¹⁰⁴

¹⁰³ Niniva ograda na krovu na : <https://www.jw.org/hr/izdanja/casopisi/wp20130401/niniva-ograda-na-krovu/> (03.06.2017.)

¹⁰⁴ Mark, J. J., 2014. - Ashur, *Ancient History Encyclopedia* na: <http://www.ancient.eu/hashur/> (03.06.2017.)

5. ZAKLJUČAK

U 1. tisućljeću prije Krista, drevna sumersko-akadska civilizacija bila je ishodište prvim velikim carstvima u svjetskoj povijesti, Babiloniji i Asiriji. Svim carstvima unutar Mezopotamije zajednička je bila politika. Vladar je bio božji predstavnik na zemlji izabran božjom providnošću. Ovakav tip monarhije dokazuje i da su stanovnici svih gradova bili izrazito religiozni što je kasnije bilo uporište brojnih mitova i legendi. Nadalje, svaki je grad odlikuje efektna arhitektura koja se bazira na središnjem hramu (ziguratu) i velikim vrtovima. U arhitekturi su, osim gradnje zigurata, uveli i neka nova konstrukcijska rješenja – polukružni luk, bačvasti svod i konstrukcijsko jačanje zida lezenama. Povezuje ih i praznovjerje naroda, kao i razvoj baziran na poljoprivredi.

No, svaki grad donio je i nešto novo. Eridu je drevni sumerski grad koji se smatra rajem na zemlji te prvim civilizacijskim središtem Mezopotamije. Najpoznatiji je po prvim hramovima i po urbanizaciji. Cijela njegova prošlost obavijena je velom mitova i legendi, od onih o bogu Enki do onih o izvanzemaljskim djelovanjima. Dok se Eridu smatra najstarijim gradom Mezopotamije, Uruk se smatra najvažnijim drevnim gradom. Tome pridonosi i činjenica da je dugo vremena bio glavni grad. Donio je mnoge novosti od arhitekture i masovne proizvodnje do pisma, dakle potpuno je oformio jednu civilizaciju. Najpoznatija legenda vezana uz ovaj grad je Ep o Gilgamešu. Ur, jedan od prvih gradova na svijetu, bio je iznimno važan politički i ekonomski oko 2600.-2500. godine prije Krista kada su sumerski vladari grada bili pokopani u grobovima ispunjenim ukrasnim, vrijednim predmetima i dokazima razrađenih rituala i ljudske žrtve. Bez artefakata iz grobova Ura, danas bi nam bilo jako teško vizualizirati sumersku povijest i znati sve o sumerskoj umjetnosti. Sudbina Nipura blisko je ovisila o ponašanju Eufrata. Međutim, među svim ostalim urbanim središtima unutar istog geokulturnog područja, Nipur je igrao iznimnu ulogu vjerskog i intelektualnog središta. Njegova uloga vjerskog središta održala ga je „na životu“. Kad je religija u pitanju, dokazi o navodnoj biblijskoj poplavi za mnoge leže u povijesti grad Kiša. Iako ta poplava vrlo vjerojatno nije ista kao i biblijska, Kiš je ostao prvi grad koji je dokazao postojanje prvih kočija na ovom području. Uz grad Kiš, najstarijim se gradom smatra i Ašur koji je ostao zapamćen kao masovna grobnica

svih kraljeva i prijestolnica Asirskog Carstva. Lagaš je, pak, poznat kao prvi grad država čija je glavna okupacija bila trgovina, odnosno uvoz i izvoz. Umjetnost i kultura su, uglavnom, bili zanemareni. Grad Mari se, osim prvim planiranim gradom smatra i prvim pravim političkim središtem. Pronalasci dokumenata i glinenih ploča koji su sadržani u arhivu pokazuju da patrijarhističke pripovijesti točno odražavaju društveno-ekonomske uvjete tog vremena i mjesta. Grad koji je, uglavnom bio u sjeni Babilona i služio kao babilonsko veliko svetište, Borsipa, donio je jednu novost. Naime, prvi put su pronađeni narodni recepti, koji uključuju i liječenje mentalnih bolesti. Babilon je ostao grad poznat po svojoj raskošnoj arhitekturi i po religijskim običajima. Isto tako, Hamurabijev zakonik smatra se prvim dokazom primjene pravno sustava. Babilonce se naziva utemeljiteljima astronomije: oni su dali imena znakovima zodijaka, sustavno su bilježili gibanje nebeskih tijela, a i prvi su koji su znali izračunati kad će nastupiti pomrčina Sunca ili Mjeseca. Babilon je, također grad o kojem ima najviše mitova i legendi. Detaljan prikaz Ninive pokazao nam je da je na mnogo načina taj grad bio žrtva ljudi koji su ga sagradili. Iako ga je pohlepa njegove vojske dovela do kraha, Niniva je ostao grad poznat po brutalnosti i organizaciji svoje vojske, svojoj administraciji te knjižnicama. Također je jedan od prvih gradova koji je prihvatio kršćanstvo. Mitovi i legende vezane uz ovaj grad najčešće su povezani sa mističnom i nezabilježenom poviješću nastanka samog grada. Akad je najveća misterija današnjice s obzirom da je jedini grad ovog područja koji još uvijek nije pronađen, a prema njemu je nazvana cijela jedna regija.

Kulturna dostignuća ovih gradova ostavila su veliki trag na cijelom antičkom teritoriju. Utjecala su i na grčku i hebrejsku kulturu. Babilonski utjecaj postoji u djelima Homera i Hesioda, u geometriji grčkog matematičara Euklida, u astronomiji, astrologiji i heraldici. Arheološkim iskopinama od 19. stoljeća do danas otkrivena je bogata kultura koja je bacila novo svjetlo na sveukupnu povijest ljudske civilizacije.

6. POPIS LITERATURE

6.1. Knjige

1. Adams i sur., 2003. - *Ilustrirana enciklopedija povijest svijeta*, Rijeka
2. Andre-Salvini, B., 2009. - *Babilon*, Zagreb
3. Anić, V., 2007. - *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Novi Liber
4. BIBLIJA, 2005. - *Stari zavjet, Petoknjižje i povijesne knjige*, Zagreb : Kršćanska sadašnjost
5. Bleicken, J. i sur., 1990. - *Povijest svijeta od početka do danas*, Zagreb: Naprijed
6. Charles River Editors, 2015. - *Ur: The History and Legacy of the Ancient Sumerian Capital*, CreateSpace
7. Charles River Editors, 2016., *Nineveh: The History and Legacy of the Ancient Assyrian Capital*, CreateSpace
8. Charles River Editors, 2017. - *Eridu: The History and Legacy of the Oldest City in Ancient Mesopotamia*, CreateSpace
9. Clason, G.S., 2004. – *Najbogatiji čovjek u Babilonu*, Varaždin : Katarina Zrinski
10. Cravetto E., (ur.), 2007. - *Povijest 1, Prapovijest i prve civilizacije*, Zagreb
11. Janson, A. F., 2003. - *Povijest umjetnosti*, Varaždin : Stanek
12. Leick, G., 2002. - *Mesopotamia: The Invention of the City*, London : Penguin Books
13. Margueron, C.J., 2014, *Mari: Capital of Northern Mesopotamia in the Third Millennium - The archaeology of Tell Hariri on the Euphrates*, Oxford : Oxbow Books
14. Morris, N., 2010. - *Ilustrirana povijest svijeta, Mezopotamija i biblijske zemlje*, Zagreb
15. Nedomački, V., 1978. - *Arheologija bliskog istoka*, Beograd : Naučna knjiga
16. Opća enciklopedija JLZ(1979.), svezak 5, Zagreb
17. Pauš P., 1960.- *Povijest staroga vijeka*, Zagreb
18. Seymour, M., 2014. - *Babylon: legend, history and the ancient city*, NY.
19. Simonić, A., 2000. - *Civilizacijske razmeđe znanja - misterije kulture tijekom povijesti*, Rijeka

6.2. Članci

1. Charpin, D., 1995., - *The History of Ancient Mesopotamia: An Overview, History and Culture*, New York, 811.
2. Kramer, S. N., 1963. - *The Sumerians: Their History, Culture, and Character*, Chicago: University of Chicago Press., 53. – 283.
3. Meghir, C., 2006. - *The Marriage Market in Babylonia according to Herodotus Histories*, *Journal of Political Economy*, 114, br. 4, str. 120. -121
4. Nadilo, B., 2011. - *Sedam antičkih svjetskih čuda*, *Građevinar*, 63, Zagreb, 4. – 5.

5. Opificius, R., Razvoj visokih kultura. Prednja Azija, u: BLEICKEN, J. et al., 1990, *Povijest svijeta od početka do danas*, Zagreb, 100-122.
6. Potts, D. T. ,1995., - Distant shores: Ancient Near Eastern Trade with South Asia and Northeast Africa, *Economy and Trade*, New York, 1453.
7. Redman, C.L.,1993. - Mesopotamia and the First Cities, *The Illustrated History of Humankind*, 3, 17. - 36.

6.3. Web mjesta

1. Akad na : <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=1057> (27.05.2017.)
2. Akad na : <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=68881> (27.05.2017.)
3. Akkad na : http://www.metmuseum.org/toah/hd/akka/hd_akka.htm (28.05.2017.)
4. Asirija na : <https://www.timemaps.com/civilizations/assyria/> (02.06.2017.)
5. Babylon map na : http://www.livius.org/a/1/maps/babylon_map.gif (1.6.2017.)
6. Babylon na : <http://www.livescience.com/28701-ancient-babylon-center-of-mesopotamian-civilization.html> (30.05.2017.)
7. Babylon na : <https://www.theguardian.com/cities/2016/aug/08/lost-cities-1-babylon-iraq-war-history-mankind-greatest-heritage-site> (29.05.2017.)
8. Babylonian mythology na : <https://www.cliffsnotes.com/literature/m/mythology/about-babylonian-mythology> (20.05.2017.)
9. Birs Nimrud na : <https://www.cemml.colostate.edu/cultural/09476/iraq05-029.html> (29.05.2017.)
10. Borsippa na : <http://etc.ancient.eu/travel/visiting-ancient-city-borsippa/> (29.05.2017.)
11. Chapin Metz, H., (ur.),1988. - Iraq: A Country Study, Federal Research Division of the Library of Congress, Washington. Dostupno na : http://www.shsu.edu/~his_ncp/Iraq.html
12. City of Mari na : http://shenjiva.com/p13.02.27_Ancient-City-of-Mari-and-god-Dagan-origin.php (29.05.2017.)
13. Encyclopædia Britannica, Inc. na : www.britannica.com/place/Mesopotamia-historical-region-Asia#toc55467 (21.05.2017.)
14. Etemenanki na : <http://www.livius.org/articles/place/etemenanki/> (01.06.2017.)
15. Facts na : <http://factsanddetails.com/world/cat56/sub363/item1532.html#chapter-2> (26.05.2017.)
16. Flood na : <http://www.livius.org/fa-fn/flood/flood3.html> (20.05.2017.)
17. Illustration na : <http://www.ancient.eu/image/4906/> (29.05.2017.)
18. Kish na : <http://history-world.org/kish.htm> (26.04.2017.)
19. Kish na : <http://www.historyfiles.co.uk/KingListsMiddleEast/MesopotamiaKish.htm> (26.04.2017.)
20. Knjižnica Asurbanipala II. na : <http://www.starapovijest.eu/asirska-prijestolnica-niniva-knjiznica-asurbanipala-ii/> (03.06.2017.)
21. Lagash na : <https://www.cemml.colostate.edu/cultural/09476/iraq05-075.html> (26.05.2017.)

22. Mari na : <http://earlyworldhistory.blogspot.hr/2012/03/mari-mesopotamian-city.html> (28.05.2017.)
23. Mark, J. J., 2010., Eridu, *Ancient History Encyclopedia* na : <http://www.ancient.eu/eridu/> (25.05.2017.)
24. Mark, J. J., 2011. - Uruk, *Ancient History Encyclopedia* na : <http://www.ancient.eu/uruk/> (22.05.2017.)
25. Mark, J. J., 2011.- Uruk, *Ancient History Encyclopedia* na : <http://www.ancient.eu/uruk/> (27.05.2017.)
26. Mark, J. J., 2014. - Ashur, *Ancient History Encyclopedia* na : <http://www.ancient.eu/hashur/> (03.06.2017.)
27. Mezopotamija na : <http://valerijab.pgsri.hr/rad/category/mezopotamija?print=pdf-page>(23.05.2017.)
28. Mezopotamija na : <http://valerijab.pgsri.hr/rad/category/mezopotamija?print=pdf-page> (22.05.2017.)
29. Myth of Uruk na : http://www.uruk-megacity.de/index.php?page_id=4&lang=en (20.05.2017.)
30. Niniva na : <http://nova-akropola.com/kulture-i-civilizacije/tragom-proslosti/niniva-zaboravljeni-grad/> (2.06.2017.)
31. Nipur na : <https://oi.uchicago.edu/research/projects/nippur-sacred-city-enlil-0> (23.05.2017.)
32. Nipur na : <https://www.britannica.com/place/Nippur> (23.05.2017.)
33. Uruk na : http://www.metmuseum.org/toah/hd/uruk/hd_uruk.htm (27.04.2017.)
34. Uruk na : <https://www.khanacademy.org/partner-content/big-history-project/agriculture-civilization/first-cities-states/a/uruk> (27.04.2017.)
35. Visiting the Ancient City of Borsippa na : <http://etc.ancient.eu/travel/visiting-ancient-city-borsippa/> (30.05.2017.)

7. SAŽETAK

Interes za povijest i porijeklo je fenomen koji se pojavio puno prije i u mnogo većem opsegu od samih akademskih disciplina povijesti i arheologije. Drevni babilonski gradovi zakopani su unutar mitologije toliko da je često upitno u kojoj su mjeri realni. Cilj ovog rada je odijeliti mit od akademskih činjenica kako bi se oslikala potpuna slika drevnih babilonskih gradova sa povijesnog gledišta. Dakle, pravim prikazom povijesti, arhitekture, načina života i kulture svakog pojedinog drevnog babilonskog grada posljedično su razbijeni mitovi i nađena uporišta legendama. Tako su u potpunosti opovrgnuti mitovi o Babilonskim visećim vrtovima ili „tržnicama mladenki“, potpunom smaku svijeta nakon pada Babilona i krađi ćupa koji prenosi kulturalna obilježja, a poplave i multilingvizam bili su samo posljedica geografskih obilježja. No, isto tako je potvrđeno da su postojale određene građevinske strukture koje podsjećaju na one mitske (hramovi raznim božanstvima, mostovi i kule), u svim babilonskim gradovima. Građani su općenito bili religiozni i nerijetko su gatali iz jetre, štovali idole i zapisivali misne zahvale kraljevima i bogovima. Osim toga, s obzirom da je većina gradova, počevši od grada Eridu (nazivanog i rajskim vrtom Mezopotamije), preko Uruka (razvoj civilizacije, pisma, arhitekture i moguće masovne proizvodnje) do Babilona bila izrazito bogata, možemo pretpostaviti porijeklo financijskih mitova. Povijesne prilike kao što su ratovi, porobljavanje Židova i pad Babilona inspirirali su brojne kulturološke i geografske mitove jer je stalno dolazilo do pomicanja granica gradova i carstva. Osim mitova i legendi, drevni babilonski gradovi obogatili su današnju kulturu, pismo, društvo, civilizaciju i umjetnost.

Ključne riječi : drevni babilonski gradovi, mit, legenda, Mezopotamija

8. SUMMARY

Human interest in antiquity and origins is a phenomenon far older and more varied than the academic disciplines of history or archeology. The ancient Babylonian cities are buried into mythology so deeply that it is often questionable to what extent they are realistic. This paper provides academic facts that will divide the myth from reality in order to portray a complete picture of ancient Babylonian cities from a historical point of view. Thus, the history, architecture, lifestyle, and culture of each ancient city of Babylon had been portrayed in order to separate myths and legends from facts. The myths of the Babylonian hanging gardens or the „marriage markets" and the utter desolation of the world after the fall of Babylon, were completely rejected. Floods and seasons were the result of geographic features as well as multilingualism, not the legends. However, some similarities were found within the ancient Babylonian cities that were „fertile ground" for myths. Namely, it was confirmed that similar building structures, that reminded of those mythical (temples of various deities, bridges and towers) elements, were built in all Babylonian cities. Citizens were generally religious and often told fortunes from the liver, worshiped the idols and wrote the eulogies to kings and gods. Moreover, since most cities, starting from the city of Eridu (called the heavenly garden of Mesopotamia), through Uruk (civilization, literacy, architecture and possible mass production) to Babylon were extremely rich, we can assume the origin of financial myths. Historical circumstances such as wars, the enslavement of the Jews and the fall of Babylon inspired numerous cultural and geographic myths, as the boundaries between cities and empires had constantly been shifted. Apart from myths and legends, ancient Babylonian cities are enriched with today's culture, writing, society, civilization and art.

Key words: ancient Babylonian cities, myth, legend, Mesopotamia